

บทที่ 2

วัฒนธรรม ความคิดของกลุ่มสังคมเจ้านาย

ในบทนี้เป็นการอธิบายวัฒนธรรม ความคิดของกลุ่มเจ้านายโดยส่วนรวม เน้นในช่วงปลายทศวรรษที่ 2460 และ 2470 ว่าในฐานะเป็นศูนย์กลางของกลุ่มสังคม "ชนชั้นสูง" มีบทบาทสัมพันธ์อย่างสำคัญในกิจการบริหารงานแผ่นดินในระบอบเก่า และเป็นที่น่าสนใจในหมู่นักมองนอกว่าเจ้านายเป็นผู้มีทรัพย์สินมากนั้น กลุ่มสังคมเจ้านายนี้ดำรงชีวิตกันอย่างไรในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะอย่างยิ่งใน ขณะที่กลุ่มสังคมอื่น ๆ มีความคาดหวัง และผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความ "ศิวิไลซ์" พวกเขาคือกลุ่มเจ้านายโดยรวม ๆ นั้น มี "ความไม่ฝัน" ที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางอย่างไร และมี "ความกลัว" การเปลี่ยนแปลงในลักษณะใดบ้าง ความเข้าใจภาพรวม ๆ ของกลุ่มเจ้านายนี้จะช่วยให้มีความเข้าใจที่รอบคอบมากขึ้น เพราะกลุ่มเจ้านายเป็นผู้แวดล้อมใกล้ชิดกับราชสำนักอีกทีหนึ่ง (การวิเคราะห์แนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้านายชั้นสูง คุยต่อไปในบทที่ 7) ความพยายามที่จะผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงในสิ่งใหม่แก่ลัทธิเหตุผลก็อาจอธิบายจากแง่มุมของวัฒนธรรมความคิดของกลุ่มเจ้านายได้ด้วย นอกเหนือไปจากคำอธิบายจากคำสอนของ "ความหุนหันพลันแล่น" ของคนภายนอก คือกลุ่มทหารและข้าราชการ เพราะในระบอบเก่านี้กลุ่มเจ้านายมีศักยภาพอยู่อย่างค่อนข้างพร้อมที่จะจัดแจงทิศทางการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้มากกว่ากลุ่มอื่น ๆ

ตัวอย่างของ "ความพร้อม" ของกลุ่มสังคมเจ้านายในการนำการเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมือง คือ การปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2523 : 35) กล่าวว่า การปฏิรูปการปกครองเป็นนัยอย่างค่อยเป็นค่อยไป และมีการเตรียมการอย่างดีถ้วน เป็นที่เชื่อกันว่าผลในท้ายที่สุดคือ "การสร้างเสริมพระราชอำนาจ" (เกษม ศิริสัมพันธ์ และนิออน สนิทวงศ์ 2510 : 25-44).

2.1 ลักษณะทั่วไปทางกายภาพ

เจ้านาย เป็นกลุ่มสังคมที่ยึดถือ "ก่าเน็ค" เป็นหลัก อันเป็นตัวบ่งบอกถึง "สกุลยศ" ว่าผู้ที่ก่าเน็คนั้นเป็นราชบุตร ราชธิดา หรือราชนัดคาคักตามจะจัดลำดับชั้นสูงต่ำอย่างไรโดยยึดถือองค์พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลาง และในกรณีของประเทศสยามนั้นได้ลดหลั่นชั้นกันเป็นแบบเรียงลำดับ กล่าวคือ เจ้าฟ้า ได้แก่พระราชโอรสธิดาซึ่งพระมารดาเป็นเจ้า หรือเป็นพระราชธิดาซึ่งก่าเน็คจากพระมารดาเป็นเจ้าฟ้า รองลงมาคือ พระองค์เจ้า ซึ่งมีหลายชั้น ได้แก่พระราชบุตรพระราชธิดาอันเกิดด้วยพระสนม อีกชั้นหนึ่งคือพระราชธิดาซึ่งมารดาเป็นพระองค์เจ้า พระองค์เจ้าอีกส่วนหนึ่งคือพระโอรสธิดาของพระมหาอุปราชและขบถขยายนับรวมพระโอรสธิดาของพระพี่ยาเขอและน้องยาเขอของพระมหากษัตริย์ในสมัยรัชกาลที่ 5 ด้วย ทั้งนี้นับเฉพาะแต่ที่เป็นพระโอรสธิดาเจ้าฟ้าที่เกิดด้วยพระอรรคชายา และอีกชั้นหนึ่งได้แก่พระองค์เจ้าทั้ง คือหม่อมเจ้าซึ่งเลือกสรรสถาปนาเป็นพระองค์เจ้า โดยเฉพาะพระองค์ (กรมพระคำรงราชานุภาพ 2468 : 1-4)

ราชสกุลยศรองลงมาอีก คือ หม่อมเจ้า ได้แก่โอรสธิดาของเจ้าฟ้า และพระองค์เจ้าซึ่งมารดามีได้เป็นพระองค์เจ้า ถัดรองลงมาอีกคือ หม่อมราชวงศ์ เป็นชั้นใหม่ซึ่งสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาคำรงราชานุภาพสันนิษฐานว่าเพิ่งใช้ในสมัยรัชกาลที่ 4 นี้เอง (กรมพระคำรงราชานุภาพ 2468 : 4) ชั้นต่ำสุดคือ หม่อมหลวง ทั้งหม่อมราชวงศ์และหม่อมหลวงโดยพระราชนิยมแล้วไม่ถือเป็น "เจ้า" กล่าวคือไม่มีรายชื่ออยู่ในทำเนียบนามของราชสกุลวงศ์ และในการสนทนาไม่ต้องใช้คำราชาศัพท์

โครงสร้างของกลุ่มเจ้านายจึงมีลักษณะลดหลั่นกันอย่างชัดเจน โดยถือความบริสุทธิ์ของสายโลหิตว่าจะเข้มข้นที่สุดที่องค์พระมหากษัตริย์และเจ้าฟ้า หลังจากนั้นก็จะเจือจางลงไปเรื่อย ๆ จนในชั้นต่ำสุดก็ไม่อาจถืออยู่ในราชสกุลวงศ์ได้

การแต่งงานกันภายในราชสกุลวงศ์ รวมทั้งแต่งงานกับคนในตระกูลขุนนางที่มีอำนาจและความมั่งคั่ง ปรากฏให้เห็นในรูปของการมี "ภรรยามาก"

และความจำเป็นต้องมีโอรสและธิดาเป็นจำนวนมาก กล่าวได้ว่าเป็นเหตุการณ์ปกติ
 ของกลุ่มสังคมเจ้านาย และจะยิ่งสำคัญมากขึ้นหากในช่วงนั้นภายในกลุ่มเจ้านาย
 เกรงครัดกับหลักการยึดถือ "ชาติวุฒิ" เป็นที่พึ่งมากขึ้นเพราะหากมีจำนวนลดน้อยลง
 โอกาสจะมีคนมีความสามารถจริง ๆ ก็ย่อมลดน้อยลงด้วย กฎเกณฑ์ยึดถือชาติวุฒิ
 * เป็นใหญ่จึงมีทั้งส่วนที่ส่งเสริมและจำกัดอำนาจผู้ปกครองอยู่ในตัวของมันเอง *

ในสมัยทศวรรษที่ 2460 และ 2470 นี้ ข้อเท็จจริงประการหนึ่งมีอยู่ว่า
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชธิดาเพียงหนึ่งพระองค์
 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่มีพระราชมโอรสและพระราชธิดา ในขณะที่
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชมโอรสและพระราชธิดารวม 82
 พระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชมโอรสและพระราชธิดา
 รวม 77 พระองค์ และก่อนหน้านั้นพระมหากษัตริย์ก็ทรงมีพระราชมโอรสและพระราช-
 ธิดามากกว่าคนละ 40 พระองค์ทั้งสิ้น (ราชสกุลวงศ์ 2512 : 6-95)

จำนวนเจ้านายที่ทรงชีพอยู่ในช่วงเวลา 3 ทศวรรษสุดท้ายของระบอบ
 เก่าประมาณได้ว่า ในทศวรรษที่ 2450 มีอยู่ 186 พระองค์ เป็นชาย 66 พระองค์
 หญิง 80 พระองค์ ในทศวรรษที่ 2460 มีอยู่ 142 พระองค์ เป็นชาย 72 พระองค์
 หญิง 70 พระองค์ และในทศวรรษที่ 2470 มีอยู่ 108 พระองค์ เป็นชาย 52
 พระองค์ หญิง 56 พระองค์ ** ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีจำนวนลดน้อยลงเป็นลำดับ

* ความเห็นนี้มีอยู่ในแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า-
 เจ้าอยู่หัว ดังที่ปรากฏในพระราชบันทึกเรื่อง "Problems of Siam" ลง
 วันที่ 23 กรกฎาคม 2469 คู หจข., สป.2.47/32.

** ผู้เขียนเจงนั้บจากบัญชีรายพระนามเฉพาะซึ่งได้รวบรวมไว้ในหนังสือ
ราชสกุลวงศ์ (ฉบับพิมพ์ครั้งที่แปด 2512) นับจำนวนพระองค์ซึ่งดำรงพระชีพอยู่
 ในช่วงเวลาของทศวรรษนั้น ๆ เป็นที่น่าสังเกตุว่าหนังสือ ราชสกุลวงศ์ จัดทำ
 เฉพาะพระนามเจ้านาย "สายตรง" บัญชีเจ้านายสายอื่น ซึ่งเรียกว่า "พระบรม-
 วงศ์วานวงศ์" รวมทั้งหม่อมราชวงศ์ และหม่อมหลวง มีเป็นต่างหากจากหนังสือเล่ม
 ดังกล่าวนี้.

มีข้อที่น่าสนใจประกอบอยู่บางประการดังนี้คือ ในตอนที่ในทศวรรษที่ 2450 ส่วนใหญ่ของเจ้านายคือ พระราชโอรสและราชธิดาในรัชกาลที่ 4 และรองลงมาคือพระราชโอรสและพระราชธิดาในรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในกิจการบ้านเมืองค่านต่าง ๆ ในทศวรรษที่ 2460 และที่เห็นได้ชัดคือในทศวรรษที่ 2470 พระราชบัณฑิตาในรัชกาลที่ 4 กลับมีจำนวนมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับเจ้านายส่วนอื่น ๆ ส่วนพระราชโอรสและราชธิดาในรัชกาลที่ 5 ต่างก็เจริญชันษามากขึ้นตามกาลเวลา ประกอบกับการที่รัชกาลที่ 6 และ 7 ไม่มีพระราชโอรส การเฉลิมพระยศเจ้านายเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ และพระองค์เจ้าก็จะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ควบคู่ และกลายเป็นกำลังสำคัญในส่วนรองลงไปจากเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ ตัวอย่างเช่น สถาปนา หม่อมเจ้าจรรยาศักดิ์ กฤดากร ขึ้นเป็นพระองค์เจ้าจรรยาศักดิ์ กฤดากร ในปี พ.ศ. 2455 สถาปนาหม่อมเจ้าเพชร ขึ้นเป็นพระองค์เจ้าศุภโยคในปี พ.ศ. 2464 และสถาปนาหม่อมเจ้าธานีนิวัต ขึ้นเป็นพระองค์เจ้าธานีนิวัต ในปี พ.ศ. 2465 (ดู เรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม 2 2513) เป็นต้น

ในประการต่อมาคือ พระราชโอรสและพระราชธิดาในรัชกาลที่ 4 รวมทั้งพระองค์เจ้าหลานเธอในรัชกาลที่ 4 และ 5 มีพระชันษายืนโดยเฉลี่ยแล้วไม่แตกต่างกันมากนัก แต่พระราชธิดาในรัชกาลที่ 5 จะมีพระชันษายืนกว่าพระราชโอรสในรัชกาลที่ 5 มาก ประมาณว่าในทศวรรษที่ 2470 มีพระราชธิดาในรัชกาลที่ 5 ทรงชีพอยู่ 18 พระองค์ ในขณะที่พระราชโอรสในรัชกาลที่ 5 ทรงชีพอยู่เพียง 7 พระองค์ นอกจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้วได้แก่ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ (สิ้นพระชนม์ พ.ศ. 2472) พระเจ้าพี่นางเธอ กรมพระจันทรีนเรนทร (สิ้นพระชนม์ พ.ศ. 2474) สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ (สิ้นพระชนม์ พ.ศ. 2475) พระเจ้าพี่นางเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน (สิ้นพระชนม์ พ.ศ. 2479) สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต (สิ้นพระชนม์ พ.ศ. 2487) พระเจ้าพี่นางเธอ กรมหลวงวชิรญาณเฉลิมลาภ (สิ้นพระชนม์ พ.ศ. 2490) และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร (สิ้นพระชนม์ พ.ศ. 2494)

นอกจากการนับสายทาง "ราชสกุลวงศ์" เป็นลำดับชั้นดังกล่าวแล้ว ยังมี การนับสายทาง "ราชินิกุล" เพิ่มขึ้นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม "เจ้านาย" (กรมพระคำวรงราชานุภาพ 2471 : ก) ความสำคัญของราชินิกุลไม่เพียงเพื่อช่วย จักลำดับความบริสุทธิ์ของชาติวุฒิ หากยังมีส่วนส่งเสริมให้มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ เมื่อมีการแต่งงาน การรวบรวมประวัติตระกูลซึ่งเป็น "ราชินิกุล" อย่างเช่น บางช้าง ได้มีการแจงนับขยายออกไปเป็นเจ็ดชั้น นับตั้งแต่สายตรง สายสาขา สายซิก สายห่าง ฯลฯ (อธิบายราชินิกุลบางช้าง 2471) จะเป็นการเพิ่มให้มีศักดิ์ศรีมากขึ้นด้วย ไม่มีเครื่องบ่งชี้อันใดเกี่ยวกับการสละความเป็นเจ้านายไปเป็นสามัญชนหรือ กลุ่มสถานะอื่น ตรงกันข้ามก็คือการก้าวขึ้นไปตามลำดับชั้นยศเป็นค่านิยมที่ยอมรับกัน โดยทั่วไป ในฐานะเป็นแบบอย่างของชีวิตของคนชั้นสูงคงจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

2.2 ชีวิตทางสังคมและเศรษฐกิจ

การถือคติเรื่องชาติวุฒิเป็นใหญ่ของกลุ่มเจ้านายในอดีตก่อนหน้าพุทธศตวรรษ ที่ 25 อาจจะมีความเข้มข้นและเจือจางไปบ้างในบางช่วงระยะเวลา แต่สำหรับใน พุทธศตวรรษที่ 25 นี้ มีข้อเท็จจริงอยู่หลายประการบ่งชี้ว่าคติดังกล่าวมีความเข้มข้น มากขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป ดังตัวอย่างเช่น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบัญญัติค่าน้ำชื่อเจ้านายจากรากฐานของภาษาสันสกฤต ให้แตกต่างจากคำศัพท์ ขรรคมคำซึ่งมีมาแต่เดิมอาทิ เจ้าลุง เจ้าป้า ฯลฯ ซึ่งพวกไพร่ใช้เรียกกันอยู่ (ประชุม ประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2405-2411 2511 : 347-349) ต่อมาในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตราพระราชบัญญัติตำแหน่งศักดิ์นา พระบรมวงศานุวงศ์ขึ้นเมื่อจุลศักราช 1242 ถัดมาอีกหนึ่งปีทรงตราพระราชบัญญัติ ศักดิ์นาพระองค์เจ้า กฎหมายทั้งสองฉบับมีผลให้กลุ่มเจ้านายขยายวงออกไป นับรวมพระราชโอรสและธิดาของพระที่ยาเขอและนองยาเขอในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ปชศ : 10 : 34-37, 58) ในปี ร.ศ. 117 มีประกาศใช้ พระนามเจ้าฟ้ามีกรม ถัดมาอีกสองปีคือในปี ร.ศ. 119 มีประกาศค่าน้ำพระนาม พระเจ้าวรวงศ์เธอ ตำแหน่งนี้รวมทั้งพระวรวงศ์เธอมีไว้เพื่อเฉลิมพระยศเจ้านาย จากพระองค์เจ้า (ปชศ : 16 : 460; ปชศ : 17 : 290-291) ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงตรากฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการ

สืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. 2467 ขึ้น อันเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่สามารถกำหนด
ลำดับราชสันตติวงศ์ให้มั่นคงเป็นแบบอย่างได้ และก่อนหน้านั้นเล็กน้อยคือในปี พ.ศ.
2463 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระ-
เจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา โปรดให้รวบรวมและพิมพ์
หนังสือเรื่อง ราชสกุลวงศ์ ขึ้นเป็นครั้งแรก และพิมพ์ติดต่อเรื่อยมาเป็นครั้งที่หกเมื่อ
ปี พ.ศ. 2480 เหล่านี้เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงพระทัยใส่ใจและให้ความสำคัญกับ
ราชสกุลวงศ์เป็นอย่างมาก

หลักการยึดถือชาติวุฒิเป็นใหญ่ เป็นทั้งสิ่งที่ทราบปรากฏอยู่ในกฎหมายและ
ระเบียบต่าง ๆ รวมทั้งอยู่ในวิถีชีวิตของเจ้านายเองด้วยเป็นเสมือนการปฏิบัติที่
ออกมาจากใจไม่ใช่เป็นเรื่องเสแสร้ง นับตั้งแต่การเกิด การเจริญเติบโต การ
แต่งกาย กิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ ตลอดจนการตายก็ล้วนแล้วแต่อยู่ในกรรมวิธี
ชีวิตอย่างหนึ่งให้เห็นได้ชัดว่ามีส่วนประกอบของกิจกรรมและการให้คุณค่าที่ต่างไป
จากคนชั้นล่าง

การถือกำเนิดซึ่งมีเฉพาะแต่พระราชโอรสและพระราชธิดาในพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเท่านั้นที่เกิดในพระราชวัง ส่วนเจ้านายอื่น ๆ จะเกิดตามวัง
อันเป็นสถานที่อยู่อาศัยนั้นมักบอกความแตกต่างในสิทธิและหน้าที่ ตลอดจนการเลื่อน
ชั้นยศต่าง ๆ ไว้เป็นการล่วงหน้า พระราชสำนักฝ่ายในเป็นที่อบรมเลี้ยงดูด้วยทอค
วิทยาการให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าหลานเธอที่ใกล้ชิด เจ้านายที่
ห่างออกไปจะถูกอบรมเลี้ยงดูตามวังต่าง ๆ อันเป็นสถานศึกษาวิทยาการและ
เตรียมตัวเข้ารับราชการ ส่วนเจ้านายในระดับล่างสุดก็ต้องพยายามนำมาฝาก
ตัวให้อยู่กับเจ้านายตามวัง และอย่างเป็นพิเศษคืออยู่ในพระราชวัง อย่างเช่น
พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ทรงมีหม่อมหลวงคำรณ สุทัศน์ มาอยู่
ด้วยเป็นเพื่อนเล่นตั้งแต่เด็ก (พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ 2493 : 60) เป็นต้น

การศึกษาเล่าเรียนในพระราชสำนัก ตลอดจนตามวังของเจ้านายนั้น
เกือบทั้งหมดคือการศึกษาทางค่านักธรรมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ไม่มีจารีตประเพณี
ที่ใช้พระราชวังและวังต่าง ๆ เป็นที่ทดลองเล่นแร่แปรธาตุ เก็บรวบรวมพืชสัตว์
อันเป็นรากฐานของการศึกษาทางค่านวิทยาศาสตร์ ลักษณะดังกล่าวนี้สืบทอดกันต่อมา

แม้ในสังคมสมัยใหม่ จะมีภาษาอังกฤษเพิ่มเติมเข้ามา ก็เพราะเป็นเครื่องมือแสวงหาความรู้ต่อไปจากวิทยาการของตะวันตก นอกจากนี้มีการศึกษาเล่าเรียนทางคำบอกเล่าอยู่ด้วย ชีวิต "ชาววัง" จะได้เรียนรู้ถึงกิจกรรมารยาทขนบธรรมเนียม การประชัน การดนตรี ฯลฯ และในกรณีโดยส่วนรวมแล้วคำบอกเล่าสั่งสอนถึงพุทธศาสนา พงศาวดารของชาติไทย เรื่องราวเกี่ยวกับราชสกุลวงศ์ และแม้แต่การพิจารณาอย่างรู้ถึงซึ่งของมีค่าโบราณวัตถุต่าง ๆ ก็เรียนรู้กันอยู่ภายในสังคมของเจ้านายด้วย (พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ 2493 : 77-80)

การไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรปเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งของชีวิตในขณะเจริญชันษาของเจ้านายนับตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา พิจารณาจากพระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2428 จะเห็นได้ว่ามีความประสงค์มุ่งหมายไปเอาวิชาความรู้เป็นหลัก วิชาความรู้จากตะวันตกนี้เป็นช่องทางให้ทำราชการในตำแหน่งใหญ่โตสมัยศักราช นอกเหนือไปจากความเป็นเจ้านายแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งไม่ได้จำเป็นว่าเจ้านายจะมีวาสนาบรรดาศักดิ์มากกว่าขุนนางเลย (พระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2473 : 4) อย่างไรก็ตามก็ในข้อเท็จจริงแล้วนั้นพวกเด็กชายบุตรขุนนางและสามัญชนก็ได้มีโอกาสไปศึกษาต่างประเทศอันเป็นการไต่เต้าทั้งในชีวิตสังคมและหน้าที่การงานตามพระบรมราโชวาทข้างต้นอยู่ด้วย (ดู ละออทอง อัมรินทร์รัตน์ 2522) ชีวิตของเจ้านายซึ่งเป็นส่วนสำคัญของชีวิต "สมาคมชั้นสูง" (ม.จ. อากาศคำเกิง รพีพัฒน์ 2526 : 159-227) จึงสรุปเป็นแบบแผนได้ว่าถ้อยคำในราชสกุลวงศ์ได้รับการอบรมแบบชาววัง และไปศึกษาต่อในประเทศยุโรป

ในทศวรรษที่ 2460 และครึ่งแรกของทศวรรษที่ 2470 ชีวิตในพระราชสำนักมีความคึกคักสนุกสนานน้อยกว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่มาก (จันทร์รัตน์ ประวาลปัทม์ 2520 : บทที่ 4) เหตุเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดปรานมหาคเล็กและเลือน่ามากกว่าการมีข้าราชการฝ่ายใน การมีพระราชบิดาพระองค์เดียวซึ่งประสูติสองวันก่อนสวรรคตจะทำให้ชีวิตของเด็กชายและหญิงชาววังซบเซาไป ส่วนพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า-

(๖๗)
 เจ้าอยู่หัวไม่ทรงมีพระราชโอรสและพระราชธิดา และทรงโปรดประทับที่พระราชวัง
 สุโขทัยอันเป็นส่วนพระองค์มากกว่าในพระบรมมหาราชวัง ชีวิkJ้านายในสอง
 ทศวรรษนี้จึงมีศูนย์รวมทางสังคมอยู่ ทั้งในส่วนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและ
 กระจุกกระจายอยู่ตามวังเจ้านายต่าง ๆ ศูนย์รวมชีวิตทางสังคมดังเช่นในรัชสมัย
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดูเหมือนว่ายังคงดำรงต่อมาอยู่ที่วัง
 ญาไทอีกระยะหนึ่ง (พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ 2493 : 101-118)

วังของเจ้านายตามจารีตประเพณีถือเป็น "ราชการแผ่นดิน" ไม่ใช่ทรัพย์สิน-
 สมบัติส่วนพระองค์ ค่ายเจ้านายย่อมรับราชการอยู่ใกล้ชิดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 จึงให้มีวังอยู่ใกล้ ๆ พระบรมมหาราชวัง ครั้นเจ้านายสิ้นพระชนม์ก็จะพระราชทาน
 วังให้เจ้านายคนอื่น ๆ ส่วนหม่อมเจ้าที่สืบเชื้อสายอยู่แต่เจ้านายองค์เดิมให้ย้าย
 ออกไปตั้งบ้านเรือนใหม่ พระราชนิยมสร้างวังพระราชทานให้พระเจ้าลูกยาเธอ
 มิให้เกี่ยวข้องกับราชการแผ่นดินเพียงมีสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 (นจช., สม. 2.47/125 "กรมพระยาคำรงราชานุภาพถึงเจ้าพระยามหินทร"
 17 กันยายน 2471) การยกให้ทายาทเป็นมรดกจึงกระทำต่อ ๆ กันมาได้ วัง
 เจ้านายที่สำคัญอย่างเช่น วังบางขุนพรหมของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์-
 วรพินิต วังสระปทุมของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงสงขลานครินทร์ วังลดาวัลย์
 ของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ วังวรวรณของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ วังวรดิศของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรง-
 ราชานุภาพ ฯลฯ (ดู ม.ร.ว. แนน้อย ศักดิ์ศรี นพิศร กฤตติกาภูล และ ตรี
 แก้วมวง 2525)

วังเจ้านายนับตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งเป็นทรัพย์สินสมบัติส่วนพระองค์
 จึงเป็นแม่แบบอย่างของการสร้างบ้านของผู้มีฐานะดีในขณะนั้น ทั้งรูปแบบ การสร้างและ
 การตกแต่ง การศึกษาเรื่องบ้านของยุคสมัยนี้ได้สรุปบรรยายว่า

...บ้านผู้มีฐานะดีในช่วงเวลานี้มักใช้เป็นที่เครื่องแสดงยศศักดิ์และสถานภาพ
 ในสังคมของเจ้าของบ้านอีกด้วย จึงมักได้รับการออกแบบให้มีรูปแบบและการ
 ตกแต่งที่โอ้อาหารรทามแบบตะวันตก รวมทั้งการจัดเนื้อที่ให้สอยภายในคฤ
 ในชวงนี้บ้านสอยประโยชน์ให้สอยในคานการกินอยู่อาศัยในชีวิตประจำวัน
 เป็นหลัก ไม่ใช่ทำกิจกรรมอื่นหลายประเภทเหมือนบ้านในช่วงแรก ๆ เพราะ

เริ่มมีอาคารที่ทำการของทางราชการเพิ่มขึ้น กิจกรรมที่ยังคงอยู่ในบ้านได้แก่ การประกอบอาชีพในครัวเรือน และกิจกรรมเกี่ยวกับการบันเทิง เช่นคนตรีละคร สำหรับบ้านใหญ่ ๆ บางหลัง มีการไชรถมาเป็นพาหนะ และเริ่มมีการไชรถยนต์ในหมู่ผู้มีฐานะดี จึงคงมีโรงเก็บรถม้า คอกม้า และโรงเก็บรถยนต์ในบริเวณบ้านด้วย นอกจากนี้เริ่มมีการใช้เครื่องเรือนตามแบบจีนและแบบตะวันตก เช่นมีตู้ โต๊ะ เก้าอี้ ในการรับแขกและรับประทานอาหารแทนการนั่งกับพื้น ระดับชนชั้นไชนากางจึงสูงขึ้นจากเดิมตามการนั่งของคน มีเตียงนอนแทนการนอนกับพื้นตามแบบเดิม (บุสตี ทิพทัส และมานพ พงศทัต 2525 : 410)

ชีวิตทางสังคมของเจ้านายตามวังต่าง ๆ เป็นส่วนสำคัญที่จะรักษารฐานะ โดยส่วนรวมของชนชั้นสูงไว้ บรรดาข้าราชการและขุนนางชั้นผู้ใหญ่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของชนชั้นสูงแต่ก็ยังคง "ต่ำ" กว่าเจ้านาย กิจกรรมริเริ่มจากวังเจ้านายอย่างเช่น การนิยมเล่นที่ดิน การนิยมเล่นกล้องถ่ายรูป การนิยมไปพักผ่อนที่หัวหิน การนิยมแสดงละครเพื่อการสังสรรค์ การจัดงานลีลาศ ฯลฯ กล่าวได้ว่าเป็นต้นกำเนิดที่ชนชั้นสูงส่วนอื่นเฝ้าดูและนิยมกระทำตามด้วยความชื่นชม (ม.จ. อากาศคำเริงรทิพัฒน์ 2526 : 201-202; ยศ วัชรเสถียร 2513 : 526)

อย่างไรก็ตาม ลักษณะเด่นเฉพาะพระองค์ก็มีอยู่เป็นอย่างมาก และเป็นที่น่าสังเกตด้วยว่าเมื่อเจ้านายท่านใดสนใจอะไรแล้วก็มักเอาจริงเอาจังจนได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีความสามารถอย่างแท้จริงเป็นจำนวนมาก อย่างเช่น สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงสนพระทัยในศิลปกรรมต่าง ๆ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงสนพระทัยในโบราณคดีและประวัติศาสตร์ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมหลวงสงขลานครินทร์ ทรงสนพระทัยในกิจการแพทย์และสาธารณสุข ฯลฯ ความสามารถส่วนพระองค์ของเจ้านายดังกล่าวนี้มีผลมาตั้งแต่โอกาสที่ได้ศึกษาเล่าเรียนและรับราชการในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับความสนพระทัย ตลอดจนเป็นผลมาจากการสืบเนื่องของความรู้และประสบการณ์ที่ได้สั่งสมมานานของสังคมเจ้านายเองด้วย* ในกรณีของวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์เป็นการเรียนรู้

* แนวคิดเรื่อง "ชัทธิยะมานะ" น่าจะมีอิทธิพลอยู่มากในกลุ่มสังคมเจ้านาย แต่อย่างไรก็ดี ความหนาแน่นก็น่าจะมีความเข้มข้นเจือจางต่าง ๆ กันไป เจ้านายเป็นจำนวนมาก "ต้อง" ทั้งพระทัยศึกษาเล่าเรียน และทำราชการให้สูงเด่นเป็นประโยชน์มากกว่าธรรมดา

ผ่านความสัมพันธ์ส่วนตัวพระองค์ และการปฏิบัติราชการในราชสำนัก

ชีวิตทางสังคมซึ่งประกอบไปด้วยบ้านใหญ่โต ผู้คนมากมายและเครื่องบารุง
ฐานะต่าง ๆ ย่อมต้องมีฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคง ศูนย์กลางคือพระคลังข้างที่ มี
หน้าที่ดูแลทรัพย์สินและจัดการลงทุนผันแปรไปให้มีพอกพูน (ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ มปป :
1-49) ผู้มีสิทธิอำนาจเป็นเจ้าของโดยแท้จริงคือองค์พระมหากษัตริย์ และมีบาง
ส่วนที่กระจายไปสู่เจ้านายลดหลั่นกันไปตามลำดับชั้น เจ้านายระดับหม่อมเจ้าก็
อาจฝากทรัพย์สินให้พระคลังข้างที่ดูแลเก็บผลประโยชน์ได้ (คู่มืออย่าง ม.จ.มงคล-
ประวดี สวัสดิศกุล ใน หจข., ร.7 บ2.1/4) บทบาทของพระคลังข้างที่ในฐานะ
เป็นผู้บริหารทรัพย์สินส่วนพระองค์รวมทั้งของเจ้านายทั้งหลายนี้ เป็นที่เชื่อกันว่า
เป็นหน่วยเศรษฐกิจที่ควบคุมทุนของสังคมไว้มากที่สุด (ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ มปป :
48; ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ 2524 : 146) มีการลงทุนนับตั้งแต่ที่ดิน
โรงสี การเช่าห้องแถว การให้กู้ยืม การธนาคาร กิจการรถไฟ โรงงานปูนซีเมนต์
 ฯลฯ มีการทำบัญชีที่อาจจะแสดงได้อยู่เสมอว่าเจ้านายแต่ละพระองค์สามารถขอ
พระราชทานเงินออกไปจากพระคลังข้างที่ได้อย่างมากที่สุดเท่าใดในแต่ละเดือน
(คู่มืออย่าง หจข., ร.7 บ 2.1/4 "อภินิหารพระคลังข้างที่ เรียบราชเลขานุการ
ในพระองค์" 22 กุมภาพันธ์ 2467)

เจ้านายสามารถลงทุนทำการค้าเองได้ด้วย นับตั้งแต่กิจการเล็ก ๆ
อย่างเช่นสร้างห้องแถวให้เช่าซึ่งนิยมกันอยู่มาก จนกระทั่งถึงกิจการใหญ่โตอย่างเช่น
บริษัทหุคคลองแลคูนาสยาม ซึ่งทำกิจการจัดสรรที่ดินที่บริเวณทุ่งรังสิต การโรงสีซึ่ง
ในทศวรรษที่ 2440 และ 2450 เจ้านายต่างมีโรงสีไฟเป็นของตัวเองกันเป็นจำนวน
มาก การขนส่งอย่างเช่นกิจการรถไฟ เป็นกัน ทุนของเจ้านายเหล่านี้มีทั้งของ
ส่วนพระองค์ กู้ยืมจากพระคลังข้างที่ และร่วมลงทุนกับพ่อค้าชาวจีน (ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ
ได้ศึกษาเรื่องการลงทุนของเจ้านายไทยไว้ และสรุปว่าในท้ายที่สุดแล้วประสบกับการ
ขาดทุนเป็นส่วนใหญ่ เหตุผลเพราะเจ้านายไม่ทรงเข้าใจวิธีการลงทุน ทรงเชื่อว่าพระทัย
ว่าเมื่อนำพระราชทรัพย์จำนวนมาก ๆ ไปลงทุนในกิจการต่าง ๆ ที่เป็นที่ยอมรับในขณะนั้น
ก็จะได้รับผลตอบแทนมาก ๆ กับอีกประการหนึ่งคือไม่ทรงมีเวลาให้กับกิจการต่าง ๆ
รวมทั้งขาดความรู้และประสบการณ์ (ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ 2525 : 92-93)

ที่มาของรายได้ของเจ้านายอีกส่วนหนึ่งคือ เงินพระราชทาน ถ้าเป็นเจ้าฟ้าก็จะได้รับ "เงินปี" ถ้าเป็นหม่อมเจ้าผู้หนึ่งจะได้รับ "เงินเลี้ยงชีพ" ส่วนเจ้านายที่รับราชการตามกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ จะได้รับเงินพระราชทานเป็น "เงินเดือน" เจ้านายที่มีวังใหญ่โต และมีคนอยู่ในวังมากก็จำเป็นต้องมีภาระมากเป็นธรรมดา เพราะการไปประกอบการค้าอื่น ๆ ตลอดจนรับจ้างถือเป็นการเสื่อมเสียพระเกียรติของราชวงศ์ (ดูตัวอย่าง หจข., ร.7 ค.16/5 "หม่อมเจ้าวิไลยวรมัน ทรามหุลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว" 12 พฤษภาคม 2471) และแม้แต่การอนุญาตให้ใช้พระนามแจ้งความโฆษณาสินค้าก็ยังถือเป็นการเสื่อมเสียพระเกียรติของพระราชวงศ์เป็นอย่างมากด้วย (หจข., ร.7 รล.19/14 "เจ้าพระยาวรวงศาพิพัฒน์ ถึง เจ้าพระยามหินทร" 5 มกราคม 2473) อย่างไรก็ตาม มีข้อยกเว้นอยู่บ้างเป็นบางพระองค์ ดังได้กล่าวมาแล้วว่าเมื่อเจ้านายสนพระทัยเรื่องใดมักจะทุ่มเทให้กับเรื่องนั้นเป็นอย่างมาก แม้จะไม่มีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจคือมีกำไรเท่าใดนัก อย่างเช่น หม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร ทรงลาออกจากราชการเมื่อปี พ.ศ. 2463 เพื่อไปทดลองทำเกษตรกรรมที่ไร่ของพระองค์เอง เรียกว่าฟาร์มบางเบิด หนังสือพิมพ์กสิกร ซึ่งหม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร เป็นบรรณาธิการและเจ้าของตั้งพระทัยเผยแพร่ความรู้ด้านเกษตรกรรมแบบใหม่ในอันที่จริงจะอยู่ไม่ได้เลยหากไม่ได้รับการสนับสนุนจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (หจข., ร.7 รล.19/6 "พระราชปฏิบัติเรื่องหม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร ขอให้รัฐบาลช่วยอุดหนุนหนังสือพิมพ์กสิกร" 28 สิงหาคม 2471) เป็นต้น กรณีการเปลี่ยนฐานะจากเจ้านายไปเป็น "กสิกร" รวมทั้งเป็นอย่างอื่น เช่น เป็น "นักประพันธ์" ก็มิใช่กระแสนิยมใหญ่โตของเจ้านาย เพราะในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและก่อนหน้านั้นด้วย มีพระราชนิยมปรากฏชัดเจนว่าเจ้านายทั้งหลายที่ได้ไปศึกษาต่อต่างประเทศต้องเรียนเอาวิชาความรู้กลับมารับราชการเป็นสำคัญ (หจข., ร.7 บ.1.5/50 "เจ้าพระยามหินทร หลงหม่อมเจ้าวรพิน ไทหยากร" 29 พฤศจิกายน 2472) รายได้จากการรับราชการจึงเป็นเสมือนรายได้ประจำของเจ้านายระดับกลางและล่าง ในขณะที่เจ้านายระดับสูงจะมีรายได้จากมรดกทรัพย์สินให้เช่าและมีพระคลังข้างที่บริหารการจัดการให้

ในทศวรรษที่ 2460 และครึ่งแรกของทศวรรษที่ 2470 เจ้านายระดับสูง ซึ่งเป็นพระราชโอรส พระราชธิดา และพระราชนัดดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเป็นกลุ่มที่ไม่ประสบปัญหาเศรษฐกิจและสังคมเหมือนกับเจ้านายส่วนอื่น ๆ (คงจะกล่าวต่อไปข้างหน้า) เหตุผลสำคัญคือเพราะได้รับพระราชทานทรัพย์สินเป็นการถาวรแยกออกจากของแผ่นดินเป็นสัคเป็นส่วนตัว และความสัมพันธ์กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์คือ รัชกาลที่ 6 และ 7 ก็เป็นไปโดยสายตรง แม้จะมีความขัดแย้งกันอยู่บ้างก็ตาม (พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ 2517 : 638-639) ในส่วนอื่น ๆ นั้น เจ้านายหลายพระองค์ซึ่งได้ลงทุนในทศวรรษที่ 2440 และ 2450 ต่างประสบกับการขาดทุน (ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ 2525 : 54-93) และเจ้านายที่รับพระราชทานแต่เพียงเงินเดือนอย่างเดียว ก็จะประสบกับภาวะขาดแคลนอย่างยากลำบาก เหตุเพราะค่านิยมว่าเจ้านายคือผู้อยู่ในสมาคมชั้นสูง บังคับให้ต้องเผชิญปัญหาเกี่ยวกับการมีรายได้ไม่พอกับรายจ่าย

เจ้านายในระดับสูงซึ่งรับราชการเป็นเสนาบดีและอภิรัฐมนตรีนั้นได้รับพระราชทานเงินเดือนตั้งแต่ 2,000 จนถึง 4,000 บาท อันเป็นจำนวนที่ต้องใช้จ่ายอย่างประหยัดมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2473-2475 ยกตัวอย่างเช่นภายในวังวรดิศ ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงได้รับพระราชทานเงินเดือนในตำแหน่งอภิรัฐมนตรี 3,700 บาท ต้องแบ่งจ่ายให้ตำหนักและบ้านต่าง ๆ รวม 8 แห่ง ซึ่งแทบจะไม่มีเงินเหลือเลยในแต่ละเดือน (หจช., สบ.2.18/2 "บัญชีจ่ายเงินเดือนเจ้านาย หม่อม และมหาดเล็กในวังวรดิศ" หลายเดือน พ.ศ. 2474) ตัวอย่างนี้อาจจะดูดีกว่าที่อื่น ๆ เพราะบางวังต้องใช้จ่ายทรัพย์สินมากกว่านี้ยิ่งนัก มีการกั้นที่ดินหน้าวังสร้างตึกแถวให้เช่ากันโดยทั่วไป (หจช., ร.7 ค.16/15 "กรมพระนครานุวัติวงศ์ ถึง เจ้าพระยามหินทร" 28 พฤษภาคม 2471) คลื่นล้มละลายในทศวรรษที่ 2460 เป็นไปอย่าง

กว้างขวางครอบคลุมตั้งแต่เจ้าภาชีนายอากร เศรษฐีตัวอย่างคือ นายกิมเซ่งหลี* ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่บางส่วน และเจ้านาย ค่ายเขตผลต่าง ๆ กันไป (หจข., ร.7 ย.4.2/1 "เรื่องคดีล้มละลาย พ.ศ. 2466-2471") ในกรณีของเจ้านายอย่าง เช่นหม่อมเจ้ามงคลประวดี เป็นนายทหารชั้นผู้ใหญ่ของกระทรวงกลาโหมต้องล้มละลาย เพราะรายจ่ายเกินรายไต่ตลอดเวลา และพัวพันกับการเล่นแชร์ หม่อมเจ้าหญิงบาง คนล้มละลายเพียงไม่ชำระเงินกู้จำนวนเงินไม่ถึงหนึ่งพันบาท (หจข., ร.7 ย.4/2 "คดีหม่อมเจ้าหญิงลาวาควรรณ พ.ศ. 2469") สภาพสังคมและเศรษฐกิจเงินตรา ได้บีบคั้นฐานะของชนชั้นสูงแก่เต็ม ซึ่งเป็นชนชั้นสูงเพราะการกำเนิดให้สิ้นคลอนได้

ฐานะทางสังคมของเจ้านายนั้นต้องพันนาการอยู่กับเกียรติยศของราชวงศ์ อย่างแน่นอน ค่านิยมชาติวิจิและการยึดถือสายโลหิตเป็นหลักจะไม่เสื่อมคลายลง เลย แม้จะไม่ใช้รัชทายาทก็ตาม ยกตัวอย่างเช่นมีการแต่งงานระหว่างสายราชสกุล ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กับ สมเด็จพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เป็นต้น เจ้านายระดับสูงจึงจะตึงกันเป็นอย่างดี ในขณะที่เจ้านายระดับกลางและ ล่างต้องประสบปัญหาว่าจะเป็นคนชั้นสูงได้อย่างไรในเมื่อไม่มีทรัพย์สิน

... समाคมชั้นสูงเป็นเมืองสวรรค์ ที่มีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาล ไม่จำกัดที่ แต่จำกัดบุคคลซึ่ง समाคมจะพึงถือเอาเป็นสมาชิกหรือพลเมือง สมาชิกของ समाคม ชั้นสูงจักต้องมีทรัพย์สินและมีทั้งเชื้อตระกูลสูง จะขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดในสองสิ่งนี้ ไม่ได้ สำหรับผู้ที่มีทรัพย์สินแต่ไม่มีเชื้อตระกูล ถ้าจะพยายามเป็นสมาชิกของ समाคม ก็เช่นเดียวกันจะพยายามชักใบเรือแล่นในลมมรสุม ย่อมจะคงถูกลมคอยพัดให้ โบกย่ายเคลื่อนโคลง จนบางทีก็ถึงแก่อับปาง สำหรับผู้ที่มีแต่เชื้อตระกูลและไม่มี ทรัพย์สิน ถ้าจะพยายามเป็นสมาชิกของ समाคมจนเป็นที่ออกหน้าออกตา ก็มีอุทาหรณ์

* นายกิมเซ่งหลี เป็นตัวอย่างของคนจีนที่เพิ่งอพยพเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นพ่อค้าและเจ้าภาชีนายอากร ซึ่งกล่าวกันว่าร่ำรวยมากผู้หนึ่ง ได้รับพระราชทาน บรรดาศักดิ์เป็น พระโสมภพเพชรรัตน และล้มละลายในปี พ.ศ. 2470 โดยเป็นหนี้ แฉงค้อนโคจันอยู่สี่แสนบาทเศษ ดู หจข. ร.7 ย.4.2/1 เรื่องคดีล้มละลาย พ.ศ. 2466-2471.

เช่นเดียวกับจะพยายามพายเรือบนโคลน ย่อมจะหนักแรง หนักใจ และไร้ผล และในที่สุดก็ทำให้เป็นมา (ม.จ. อากาศคำเกิง รพีพัฒน์ 2526 : 161-162) ความข้างต้นแสดงให้เห็นประสบการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมของเจ้านายโดยรวม ซึ่งอยู่ในระดับกลางและล่างในปลายทศวรรษที่ 2460 และ 2470 มีเจ้านายจำนวนมากต้องมีหนี้สินและขอพระราชทานเงินเลี้ยงชีพเพิ่มขึ้น* อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และผู้กำกับการพระราชวงศ์ คือ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาวัชรวิฑูรี ไม่มีพระราชประสงค์และพระประสงค์ช่วยเหลือเจ้านายผู้ขายที่รับราชการและมีเงินเดือนอยู่แล้ว ทรงช่วยเหลือเฉพาะเจ้านายผู้หญิงซึ่งมีจำนวนอยู่มากในสมัยนั้น (หจข., ร.7 ค.16/13 "กรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ ถึง เจ้าพระยามหิธร" 31 มีนาคม 2470)

ในทัศนะของคนชั้นกลางร่วมสมัยได้แลเห็นเจ้านายเป็น 2 คำน คือ หนึ่ง มีเจ้านายอยู่กลุ่มหนึ่งซึ่งมีทรัพย์สินสมบัติอยู่เป็นจำนวนมาก กับ สอง มีเจ้านายอีกส่วนหนึ่งซึ่งไม่มีทรัพย์สิน เป็น "เจ้าไม่มีศาล" (ม.จ. อากาศคำเกิง รพีพัฒน์ 2526 : 227-258) ต้องกู้ยืมเงินจากคนชั้นกลาง ต้องเช่าบ้านอยู่อาศัย แนวคิดเรื่องผู้ดีแต่กำเนิดมีขึ้นเพื่อใช้เฉพาะเจ้านาย ในขณะที่มีคำว่า "คนชั้นกลาง" "สุภาพบุรุษ" และ "ผู้ดีใหม่" เกิดขึ้น หมายถึงผู้มีทรัพย์สินและมีการศึกษา แต่ไม่มีชาติกำเนิดจากราชสกุล (ตรีสิริบุ บุญขจร 2523 : 98-99)

2.3 อำนาจการเมือง

กลุ่มสังคมเจ้านายมีอำนาจทางการเมืองในสองลักษณะ คือ หนึ่ง ตำแหน่งในหน้าที่ราชการ กับ สอง "บารมี" รวมอยู่ในราชวงศ์ซึ่งมีองค์พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลาง

* มีตัวอย่างเป็นจำนวนมาก ดู หจข., ร.7 ค.16/7, ค.16/8, ค.16/10, ค.16/13, ค.16/15, ค.16/17 ฯลฯ หม่อมเจ้าหญิงและชายขอพระราชทานเงินเลี้ยงชีพ.

ตำแหน่งหน้าที่ราชการนั้นกล่าวได้ว่าเป็นการสนองพระเดชพระคุณองค์พระประมุขของราชวงศ์และประมุขของประเทศ ความรู้สึกนึกคิดของเจ้านายในการทำราชการนั้นจะต่างกับขุนนางและข้าราชการโดยทั่วไปอยู่บ้าง กล่าวคือ ขุนนางและข้าราชการมาจากพื้นฐานของการแสวงหาการงาน เกียรติยศ อำนาจ ตลอดจนความมั่งคั่ง ส่วนเจ้านายนั้นเมื่อเกียรติยศมีอยู่ในสายเลือดแล้ว การทำงานราชการเป็นการทำ "หน้าที่" อย่างหนึ่ง (ทจช., ร.7 บ.1.5/50 "เจ้าพระยามหิธร ทูลหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร" 29 พฤศจิกายน 2472) นับตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา พระมหากษัตริย์และเจ้านายตระหนักไว้ในแนวคิดเรื่องหน้าที่ก่อนจึงมีการแพร่กระจายค้ำยทางใดทางหนึ่งลงไปสู่กลุ่มชนต่าง ๆ (นฤมล ชีวีวัฒน์ 2525 : 237-240) "เจ้านายต้องพากเพียรทำการทำงานให้บ้านเมือง...และได้ผลประโยชน์แก่พ่อเลี้ยงตัวมา" (ท่านหญิงแก้ว 2526 : "จดหมายส่วนพระองค์กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ถึง หม่อมเจ้าชายอาชาวาศิษศึกษา" 10 กรกฎาคม 2475) อย่างตระหนักในภาระหน้าที่ ทั้งนี้ได้ถ่ายทอดผ่านการอบรมเลี้ยงดู แม้แต่การเล่นของเด็กภายในราชสำนักก็ได้ย้ำแนวคิดดังกล่าวอยู่ค้ำย (ดู หม่อมศรี พรหมมา กฤดากร 2521 : 10-16)

สังคมภายนอกก็จะยอมรับว่าเจ้านายมี "หน้าที่" ต่อบ้านเมืองและประเทศชาติเป็นพิเศษมากกว่ากลุ่มสังคมอื่น ๆ ดังเช่น คำบรรยายในตำราหนังสือเรียนของกระทรวงธรรมการได้จัดลำดับชั้นของคนในสังคมเป็นแบบครบครัน กลุ่มเจ้านายจึงอยู่สูงสุด (พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ 2454 : 32-38) พวกเขาเองเมื่อมีความเคียดแค้นชาติที่ถึงก็จะทำฎีกาถึงเจ้านายขอความช่วยเหลือในคำต่าง ๆ (ดู ทจช., สบ.2.47/7 "จดหมายนายแย้ม นุญกุลบุตร กราบทูลกรมพระยาคำรงราชานุภาพ" ไม่ปรากฏวันที่ กรกฎาคม 2468) เหล่านี้ เป็นต้น มีผลเป็นแรงบีบบังคับคาคหวังในบทบาทว่าเจ้านายควรจะทำตัวให้ "ดี" ยิ่งกว่าสามัญชน แนวคิดว่าเกิดมาแล้วมี "หน้าที่" จึงมีอยู่อย่างหนาแน่นภายในกลุ่มเจ้านาย ทั้งนี้มีองค์พระประมุขของราชวงศ์เป็นผู้ทรงพระมหากฤษฎาจักรสรรตำแหน่งราชการให้

ตำแหน่งราชการของเจ้านายเป็นไปตามพระราชประสงค์และพระราชอัธยาศัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-

- เจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงโปรดปรานขุนนาง ข้าราชการ และมหาดเล็กเป็นพิเศษ บางครั้งเมื่อพระองค์ทรงชดพระราชนัดหทัยแม้แต่กับสมเด็จพระศรีพัชรินทรา พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพระพันปีหลวง และกับพระนางเชอฉกมมีลาวัน ก็ไม่ทรงเสด็จพระราชดำเนินไปเลย (พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ 2517 : 639, 652) ทรงกันขำกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีพระราชประสงค์ให้พระบรมวงศานุวงศ์มีความสมานฉันท์กับนิชชอบพระภารกิจร่วมกัน เพื่อสร้างความยอมรับ เชื่อถือให้กลับคืนมา (หจข., สบ. 2.47/32 "พระราชบันทึก Problems of Siam" 23 กรกฎาคม 2468) เจ้านายจึงใกล้ชิดมามีส่วนร่วมบริหารประเทศเป็นสมาชิก ทั้งหมดของอภิรัฐมนตรีสภา และเป็นเสนาบดี 9 ใน 15 ตำแหน่ง ในตลอดรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2472 ได้มีการสำรวจเจ้านาย ซึ่งดำรงพระยศตั้งแต่หม่อมเจ้าขึ้นไป รับราชการอยู่ประมาณ 144 พระองค์ กระจายอยู่ตามกระทรวงต่าง ๆ เป็นที่น่าสังเกตว่ารับราชการทหารมากที่สุด 44 พระองค์ (หจข., รล. 1/67 "เรื่องทำทะเบียนพระราชวงศ์" 14 มิถุนายน 2472) และเมื่อคำนึงถึงข้อเท็จจริงประกอบว่าการเลื่อนชั้นในกระทรวงทบวงกรมในทางปฏิบัติ อยู่ในอำนาจของเสนาบดี พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชกระแสรับสั่งไว้อย่างค่อนข้างจะถูกต้องว่า "มีการเลือกที่รักมักที่ชัง (favouritism)" ภายในระบบราชการซึ่งแก้ไขได้ยาก (หจข., ร.7 ก.1/26 "พระราชวิจารณ์บันทึกจัดบำรุงวินัยและอบรมทหารของหม่อมเจ้าบรมเทศ" 21 มิถุนายน 2471)

อำนาจทางการเมืองของเจ้านายในระบบเก่าอีกลักษณะหนึ่งเป็น อำนาจบารมี ซึ่งในอันที่จริงผู้หลักผู้ใหญ่โดยทั่วไปที่ไม่ใช่เจ้านายก็อาจมีอำนาจบารมี ได้ ตำแหน่งและเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในตัวของมันเองแสดงให้เห็นอำนาจบารมี แบบหนึ่ง ในกรณีของเจ้านายมีการเฉลิมพระยศเป็นเครื่องเสริมอำนาจที่เฉพาะเจาะจง ซึ่งบุคคลธรรมดาสามัญไม่อาจมีได้เลย พระมหากษัตริย์จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระยศเจ้านายขึ้นเป็นเสมือนการเลื่อนชั้นทางสังคมการเมือง กล่าวคือ เป็นการแสดงฐานะทางสังคมและพยางค์มาราชวงศ์ไม่ให้ตัดขาดจากฐานะความเป็นเจ้านาย ผู้ที่เป็นหม่อมเจ้าจะเป็นพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า และ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า นอกเหนือไปจากการทรงกรมเป็น กรมหมื่น กรมขุน

กรมหลวง กรมพระ และกรมพระยา ตามจารีตประเพณี ฐานะของอำนาจบารมี คำจุนควยพระยศนี้มีผลให้หม่อมเจ้าเป็นจำนวนมากเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า และเป็นเสนาบค้อย่างสมพระเกียรติมากกว่าคำรงพระยศเป็นหม่อมเจ้าอย่างเช่น พระองค์เจ้าธานีนิวัติ (สถาปนา พ.ศ. 2465) พระองค์เจ้าวรเดช (สถาปนา พ.ศ. 2472) พระองค์เจ้าอลองกฎ (สถาปนา พ.ศ. 2473) เป็นต้น (ดู เรื่อง เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม 2 2513)

การฉลิมพระยศเป็นพระองค์เจ้าและทรงกรม หมายความว่ามีความจำเป็นที่ราชการรับใช้สนองพระเดชพระคุณพระมหากษัตริย์ ก็ย่อมจะมี "เงินปี" ได้รับพระราชทานตามมาด้วย ซึ่งจะย้อนกลับไปสนับสนุนฐานะในสมาคมชั้นสูงอีกทีหนึ่ง คำกล่าวที่ว่าเจ้านายมีทรัพย์สินสมบัติมากนั้นคงได้กล่าวมาแล้วบ้างว่าอยู่ในสายพระราชโอรส และพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ได้กระจายออกไปอย่างเท่าเทียมกันฉันใด เจ้านายผู้ได้รับการฉลิมพระยศก็จะเป็นไปในทางเดียวกัน กล่าวคือ เจ้านายสายห่างออกไปจากพระมหาลือวงศ์สำคัญในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมักไม่ได้รับฉลิมพระยศมากนัก

อำนาจการเมืองของเจ้านายมีตั้งอยู่ในฐานะตำแหน่งราชการและอำนาจบารมี ส่วนแรกเป็นอำนาจสั่งการกำหนดการดำเนินงาน ในขณะที่ส่วนหลังเป็นอำนาจที่ได้สะสมถ่ายทอดกันมาในราชสกุลวงศ์ คนธรรมดาสามัญกลัวเจ้านายเป็นเรื่องปกติ แม้แต่ในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เจ้านายถูกจับกุมกักขังบริเวณอยู่ในพระที่นั่งอนันตสมาคมแล้วก็ตาม ผู้ไปเข้าเฝ้าผู้ใดก็ยังคงมีความกลัวอยู่เหมือนเดิม (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ 2514 : 18) ความรู้สึกกลัวเจ้านายของราษฎรนี้มีมากกว่าที่ราษฎรกลัวข้าราชการและทหาร เหตุผลเพราะมีองค์ประกอบทางวัฒนธรรมและภาษา ซึ่งแม้อาจจะสื่อสารได้ไม่เข้าใจนัก แต่ก็รู้สึกดีลึกลับเหนือชีวิตธรรมดาสามัญ

อย่างไรก็ตาม ในทศวรรษที่ 2460 และ 2470 มีผู้วิพากษ์วิจารณ์และสั่นคลอนความเชื่อต่อในราชวงศ์ไปอยู่มาก (ดูต่อไปในบทที่ 4) ในทัศนะของเจ้านายชั้นผู้ใหญ่เห็นว่า เป็นเพราะ "มีเจ้านายรุ่นหลังโดยเฉพาพวกที่ไปเรียนวิชามาจากต่างประเทศมาถืออิสระ ประพฤติชั่วเลวทรามให้เขาคนหมิ่นได้หลายคน มันจึง

พากันเบือนไปทั้งราชสกุล" (ท่านหญิงแก้ว 2526 : "จดหมายเหตุพระองค์กรมพระยา
 คำรงราชานุภาพ ถึง หม่อมเจ้าชายอาชาวศิษ ศึกษกุล" 10 กรกฎาคม 2475)
 เจ้านายรุ่นหลังบางพระองค์ทรงเห็นว่าเจ้านายในประเทศสยามเป็นสภาพที่แปลกอยู่
 สภาพเดียวในโลก เพราะมีชั้นภายในกลุ่มสังคมเจ้านาย เวลาไปอยู่ต่างประเทศก็
 ไม่มีใครรู้ว่าคำย่อหน้าพระนามแปลว่าอะไร การมีชีวิตอย่างยากจน ถ้าเป็นคน
 ชนรรมคาก็ไม่ใช่ของแปลก ในขณะที่เป็นเจ้านายแล้วไม่ใช่ (ม.จ.อากาศคำเกิง
 รพีพัฒน์ 2526 : 155) ซึ่งมีผลกระทบตอความประพฤติและการใช้ชีวิตประจำวัน
 ของเจ้านายชั้นกลางและล่างโดยทั่วไป ความข้างต้นสะท้อนความจริงว่าอำนาจ
 การเมืองของเจ้านายทั้งฐานะตำแหน่งและอำนาจบารมีลดหย่อนกันไปเป็นชั้น
 เจ้านายระดับกลางและล่างที่ไม่มีตำแหน่งราชการสำคัญและไม่ได้รับการเฉลิมพระยศ
 ก็มีย่อมมาก ๆ ค้วย หม่อมเจ้าอากาศคำเกิง รพีพัฒน์ ทรงกล่าวอย่างประชดประชัน
 ว่า "มีฐานะเป็นเจ้าก็ไม่ใช่ จะเป็นไพร่ก็ไม่เชิง" (ม.จ.อากาศคำเกิง รพีพัฒน์
 2526 : 145)

2.4 ความหวังและความกลัว

พระองค์เจ้าวรรมไวทยากร วรวรรม (2488 : 40-41) ทรงอธิบายว่า
 เจ้านายทั้งหลายทรงยึดถือพระมหากษัตริย์เป็นทั้งประมุขของประเทศและประมุขของ
 ราชวงศ์ และเจ้านายมีหลักประเพณีนิยมว่าการพระราชวินิจฉัยใด ๆ ประมุขไม่ต้อง
 ปรีกษาใคร แม้นบ้านเมืองจะเปลี่ยนแปลงไปแล้วก็ตาม รวมทั้งตามโบราณราชประเพณี
 เจ้าผู้น้อยยังเป็นเด็กอยู่ในเมื่อเปรียบกับเจ้าผู้ใหญ่เสมอ ไม่ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลง
 กฎหมายไปอย่างไรก็ตาม ค้วยเหตุฉะนี้เจ้านายจึงไม่อยู่ในฐานะที่จะแสดงความรู้สึก
 นึกคิดได้อย่างเปิดเผยโดยเฉพาะอย่างยิ่งความเห็นคัดค้านกับรัฐประศาสน์นโยบายของ
 พระมหากษัตริย์ มีระบบการควบคุมตามประเพณีภายในกลุ่มสังคมเจ้านายเองสามารถ
 "ลงโทษ" เจ้านายได้อย่างมีผล อย่างเช่นการว่ากล่าวตักเตือน กระนั้นก็ตามไม่ได้
 หมายความว่าเจ้านายจะไม่มีความรู้สึกนึกคิด ความมุ่งหวังและความกลัวในทาง
 การเมือง ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ในลักษณะนิยมระบอบเก่าหรือระบอบใหม่ก็ได้ เป็นความรู้
 สึกนึกคิดเฉพาะบุคคลซ่อนเก็บไว้ไม่แสดงออกอย่างเปิดเผย

ก่อน พ.ศ. 2475 เจ้านายโดยส่วนรวมมีความคิดมุ่งหวังฝากไว้ที่องค์พระมหากษัตริย์ อันเป็นหลักการประเพณีปฏิบัติตามจารีตประเพณีว่าพระราชดำริและพระราชประสงค์คือรัฐประศาสน์นโยบายของประเทศ พระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขของราชวงศ์ย่อมทรงไว้ซึ่งพระปรีชาสามารถ เจ้านายต้องรับผิดชอบในหน้าที่การงานตามพระราชประสงค์ ภายในวังของเจ้านายมีการตักเตือนกันอยู่เสมอไม่ให้วิพากษ์วิจารณ์การเมือง (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ 2514 : 16-17) ในขณะเดียวกันก็เป็นข้อเท็จจริงว่าพระมหากษัตริย์ของประเทศสยามในราชวงศ์จักรี เป็นผู้ที่มีพระปรีชาสามารถอย่างโคกเค่น ในกรณีของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริตั้งสถาบันการเมืองไว้ที่คหสถานอำนาจที่อาจเป็นอันตรายของพระมหากษัตริย์ และทรงมีแนวพระราชดำริให้มีกรรมการองคมนตรีสภาไว้ทดลองทำหน้าที่คล้ายสภานิติบัญญัติ ซึ่งต้องนับว่าก้าวหน้ากว่าเจ้านายโดยทั่วไปเป็นอันมาก (ดูต่อไปในบทที่ 7) การฝากความหวังของชีวิตไว้ที่องค์พระมหากษัตริย์เป็นไปอย่างกว้างขวางครอบคลุมตั้งแต่เรื่องของเศรษฐกิจ ฐานะทางสังคม และตำแหน่งหน้าที่ราชการ ในกรณีของอนาคตทางการเมืองก็จะเป็นไปในลักษณะเดียวกันว่าขึ้นกับพระบรมราชวินิจฉัย เจ้านายบางพระองค์เป็นที่ทราบในภายหลังว่านิยมสหทัยการเมืองสังคมนิยม อย่างเช่นหม่อมเจ้าสกลวรรณากร วรวรรณ เป็นต้น ก็ไม่ได้ทรงแสดงท่าทีในเรื่องดังกล่าวก่อนปี พ.ศ. 2475 เลย

เป็นที่เชื่อได้ว่าเจ้านายโดยส่วนใหญ่ทรงคิดเห็นวาระเปลี่ยนแปลงการเมืองควรจะเปลี่ยนแปลงพร้อมกับรักษาจารีตประเพณีไว้ ในระดับเจ้านายชั้นสูงอย่างเช่นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำวรางราชานุภาพ ทรงสนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลงกระบวนการพระบรมราชวินิจฉัย ทั้งอภิรัฐมนตรีสภาเป็นสภาที่ปรึกษาขององค์พระมหากษัตริย์ แต่ได้ทรงย้ำว่าในท้ายที่สุดย่อมต้องขึ้นกับพระราชประสงค์เป็นที่ตั้ง ไม่ทรงเห็นด้วยหากจะมีการตั้งอรรคมหาเสนาบดีขึ้นมาแบ่งเบาพระราชนิธิยกิจ เพราะเป็นเรื่องที่ทำความเข้าใจได้ยากในสังคมสยามว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงอ่อนแอหรือโง่งมจึงต้องมีอรรคมหาเสนาบดี (หจข., สบ. 2.47/32 "Memorandum" 1 สิงหาคม 2469) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ (2514 : 2, 43-51) ได้ทรงกล่าวปาฐกถาเมื่อ พ.ศ. 2470

ว่าพระองค์เองเป็น "เจ้าชราภาพชั้นโบราณ" แล้ว แต่ก็มีความเห็นว่าสิทธิการเมืองสมัยใหม่ในโลกนี้ ถ้าจะมีการปรับใช้ก็ต้องเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป และต้องยึดหลัก-
 ธรรมทางพุทธศาสนาเป็นที่ตั้งด้วย เพราะความรู้จักรับผิดชอบชั่วดีย่อมต้องยึดเกณฑ์
 ทางศาสนาซึ่งเป็นคุณสมบัติอันจำเป็นของมนุษย์ที่จะอยู่ในสังคมที่เจริญแล้ว ในอดีต
 ของไทยก็ได้เชื่อว่านิยมธรรมเนียมอินเดียและจีนมาแล้ว ต่อมาก็นิยมธรรมเนียมฝรั่ง
 ความสำคัญอยู่ที่การทำคตินิยมธรรม ขจัดการยุแยงจลาจลและช่วยเหลือแนวทางของ
 รัฐ กล่าวคือ "ต้องช่วยชาติช่วยพระศาสนาและช่วยพระมหากษัตริย์เจ้านายของเรา
 แม้ถึงจะต้องยอมบริจาครทรัพย์เงินทองแล้ว ยังซ้ำจะต้องถึงสละชีวิตด้วย" ตัวอย่าง
 ทั้งสองนี้แสดงให้เห็นว่าบรรยากาศภายในหมู่เจ้านายชั้นผู้ใหญ่ต่างมีความรู้ ทิศตาม
 การเคลื่อนไหวของโลกภายนอกตลอดเวลา ทรงเห็นว่าบางอย่างควรจะเปลี่ยน-
 แปลงได้ แต่ก็ต้องยึดหลักจารีตประเพณีไว้ที่สำคัญคือ องค์พระมหากษัตริย์และพระ-
 ศาสนา *นางป.จ.น.ว.พ.*

เจ้านายในระดัปล่างรองลงมา อย่างเช่น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า
 ชานีนีวดี ได้ทรงแยกแยะให้เห็นว่าจารีตประเพณีทางการปกครองระหว่างประเทศ
 ตะวันตกกับตะวันออกนั้นแตกต่างกันอยู่มาก ไม่ใช่เป็นข้อเท็จจริงว่าจารีตประเพณี
 ของทางตะวันตกเป็นของถูกต้องดีงาม ดังนั้นหากมีการปรับระเบียบทางการเมือง
 ก็ต้องยึดจารีตประเพณีที่เป็นมาเป็นที่ตั้ง การละทิ้งจารีตประเพณีโดยยอมรับ
 ระเบียบบางอย่างเพราะเห็นเป็นเกียรติยศดังเช่นพวกตะวันตกประพฤติปฏิบัติอยู่
 จะก่อให้เกิดความวุ่นวายและจะไม่มีผลสำเร็จคือพอ (พจน., ร.7 รล.6/3 "การ
 ประชุมกรรมการองคมนตรี" 11 เมษายน 2470) พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่น
 พิศาลลงกรณ์ ได้แสดงปาฐกถาในทำนองเสริมความเข้าใจข้างต้น (2514 : 76-
 135) ทรงเห็นว่าเมื่อพูดถึง "ปาลีเมนต์" นั้นหมายถึงรัฐสภาแบบประเทศอังกฤษ
 เท่านั้น เพราะประเทศอื่นมีคำศัพท์เฉพาะไม่ได้เรียกว่าปาลีเมนต์ ปาลีเมนต์
 ประกอบไปด้วยพระเจ้าแผ่นดินกับชน 3 พวก คือ ขุนนาง บรรพชนพวกหนึ่ง ขุนนาง
 คฤหัสถ์พวกหนึ่ง และชนสามัญอีกพวกหนึ่ง ซึ่งมีวิวัฒนาการมายาวนาน สำหรับคน
 สามัญนั้นการเป็นสมาชิกในปาลีเมนต์ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงมาก จะมีรายได้ตอบแทน
 เป็นเงินเดือนอยู่บ้างแต่ก็ไม่พอกับรายจ่ายอย่างแน่นอน เหตุนี้ทำให้พวกเขาชอบ

รัฐสภาก็คงเป็นเพราะความมีหน้ามีตาที่ได้เป็นตัวแทน กับความรู้สึกว่าช่วยในการปกครองบ้านเมือง กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ไม่ได้วิจารณ์การเมืองของไทยไว้โดยตรง กระนั้นก็ตามความที่ไคทรงบรรยายไว้แสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงโดยยี่จาร์ตี-ประเพณีเป็นหลักมีความสำคัญยิ่ง พระองค์ทรงแลเห็นกิจกรรมในรัฐสภาว่าเต็มไปด้วยพิธีการ อย่างเช่น การอภิปรายจะเริ่มอย่างไร ใครอภิปรายก่อนและหลัง และนับคะแนนเสียงอย่างไร เป็นต้น การขาดความรู้ความเข้าใจและไม่มี "มารยาท" ก็ย่อมจะทำงานร่วมกันในรัฐสภาไม่ได้

ในระบับรองลงมาอีก ไคแก่เจ้านายชั้นล่าง อย่างเช่น หม่อมเจ้าคำรัส-คำรงค์ เทวกุล รองราชเลขาธิการในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนับสนุนความเห็นของพระองค์เจ้าธานีนิวัติอย่างเต็มที่ (หจช., ร.7 รล.6/4) "การประชุมกรรมการองคมนตรี" 20 มิถุนายน 2470) เจ้านายที่มีตำแหน่งเป็นข้าราชการในกระทรวงทบวงกรมทั่วไป อย่างเช่น หม่อมเจ้ากิติเชษขจร สุขสวัสดิ์ รัชมารชการกรมสรรพากร ไม่อาจแสดงท่าทีใด ๆ ทางการเมืองได้ ในขณะที่เดียวกัน พระองค์ทรงมีปัญหาคำถามการครองชีพรายได้ไม่พอกับรายจ่ายอยู่ด้วย (หจช., ร.7 รล.16/13 "หนังสือฎีกาหม่อมเจ้ากิติเชษขจร ถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว" 29 มีนาคม 2470) มีอยู่บางพระองค์อย่างเช่น หม่อมเจ้าวรรณ-โวทยากร วรบรรณ เป็นที่ทราบภายหลังว่าทรงนิยมระบอบประชาธิปไตย แต่ก็ไม่อาจแสดงความคิดเห็นทางการเมืองอันใดก่อน พ.ศ. 2475 อาจกล่าวสรุปได้ว่าเจ้านายโดยส่วนรวม ทรงเห็นว่าระเบียบการเมืองอาจเปลี่ยนแปลงไปได้บ้าง แต่ก็ต้องรักษาจารีตประเพณีไว้อย่างเคร่งครัด การกำหนดรัฐธรรมนูญเป็นเรื่องของพระบรมราชวินิจฉัย ซึ่งอาจมีการปรึกษากันอยู่บ้างภายในหมู่เจ้านายชั้นสูงซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวข้อง เจ้านายระบับกลางและล่างยอมรับโชคชะตาชีวิตทางการเมืองตามแต่พระราชประสงค์

ความรู้กว้างคึกคักตามข่าวสารการเมืองทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ เป็นคุณสมบัติอีกประการหนึ่งของเจ้านายโดยทั่วไป เจ้านายผู้หนึ่งความวังต่าง ๆ ก็ทรงหนังสือพิมพ์ประจำทุกวัน ในกรณีการรับหนังสือพิมพ์ถูกตัดเงินเพราะรัฐบาลต้องการประหยัดรายจ่าย เจ้านายผู้หนึ่งบางพระองค์ทรงจ่ายพระทรัพย์ส่วนพระองค์

ชื่อหนังสือพิมพ์เอง (หจข., ร.7 รล. 19/8 "พระหัตถ์เลขา สมเด็จพระที่นั่งเชอ
เจ้าฟ้ากรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร ถึง เจ้าพระยามหินทร" 30 มีนาคม 2473)
ระคับภูมิปัญญาโดยส่วนรวมจึงเป็นไปอย่างกว้างขวาง และเป็นที่น่าสังเกตว่านับตั้งแต่
กลางพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา เจ้านายให้ความสนใจกับการเปลี่ยนแปลงใน
อาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์-
วรพินิต ทรงทราบดีว่า "การเปลี่ยนแปลงทางการปกครองท้องที่ที่ละเล็กละน้อยอย่าง
ที่ประเทศอังกฤษเขาทำแก่ colonies อาณานิคม ของเขาเป็นชั้น ๆ" (หจข.,
ร.7 รล. 6/3 "การประชุมกรรมการองคมนตรี" 11 เมษายน 2470) การ
ร่างพระราชบัญญัติเทศบาลกิติ การวางแผนการสหกรณ์กิติ ฯลฯ กระทำหลังจากได้
ศึกษารูปการจัดการในอาณานิคมมาก่อนทั้งสิ้น ความมุ่งหวังในส่วนหนึ่งของเจ้านาย
ดูเหมือนว่าคล้ายกับผู้ปกครองอาณานิคมทั้งหลาย กล่าวคือ เปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็น
ค่อยไป เพราะประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจ ในขณะที่เดียวกันก็มุ่งขจัดความแตก-
แยก รักษาความสงบเรียบร้อยเป็นที่ตั้ง การเศรษฐกิจเป็นเรื่องของเอกชนไม่ใช่
หน้าที่ของรัฐ

ความรู้กว้างขวางคงจะมีส่วนช่วยให้มีความหวัง ทั้งที่มีหลักยึดคือสถาบัน
การปกครอง ซึ่งได้เคยรักษา "อิสราภาพ" ของชาติมาได้ อย่างไรก็ตาม ความรู้
กว้างขวางก็ส่งผลให้เกิด "ความกลัว" ภายในหมู่เจ้านายด้วย เพราะการเปลี่ยน-
แปลงนับตั้งแต่การปฏิวัติในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2460 เป็นต้นมา กระพ-
กระเทือนต่อฐานะของราชวงศ์ผู้อยู่ในสังคมชั้นสูงโดยตรง เจ้านายชั้นผู้ใหญ่
พระองค์หนึ่งทรงกล่าวปราศรัยแสดงความเลวร้ายของการจลาจลไว้ว่า

... เมื่อเกิดจลาจลขึ้นในรัฐเซีย พวกคอกุหลุม (หมายถึงพวกออกัสตูลู-ผู้อ้าง)
เลยคว้าโอกาสถือลัทธิที่ตกคามพราควยูเขา สังหารกันลงยับเยินจึงรีบที่คืน
จึงรีบทรพยสังสิน ควบคุมศัสตราวุธ อาจจะเอามารวมเป็นของกลาง
เอกชนเล็กมีทรพยสมบัติ นัยว่านับรัฐบาลรับจะจักเครื่องอุปกรณชีวิตให้เป็นสุข
เสมอกันสินโดยตั้งลัทธิปกครองอย่างบอลเชวิซิม คือลัทธิเสมอภาพเพื่อสุขสันต์
คอมวลนนิกรทั้งสกุลพิภพ อาจเหตุไม่พวพร้อมกันไม่โค แมจะทองสังหารชีวิต
มนุษย์พลีญลเสียทั้งลาน แต่ชีวิตมนุษย์อื่นอีกหลายหมื่นลานจะใครรับสุขสันต์เสมอ
ภาพโคแล้ว ก็ยังพยายามแต่ยังมีทันไร พอพวกพระศรีอาจารย์รัสเซียเขย่นเหล่า
นั้น ก็ฉวยเอาทรัพย์ของกลางที่รีบไวปฏิบัติไปตั้งทั่วเสียประเทศอื่น

โดยแสดงนามหรือมีปลอมบ้างก็มีมากท่าน ตัวก็ไม่รู้จักสักแต่่างก็ใหม่ลงทุกวัน...
(กรมพระนราธิปประพันธุพงศ์ 2514 : 40-41)

ในกรณีของเมืองไทย กรมพระนราธิปประพันธุพงศ์ ทรงเห็นว่าอาจเกิดขึ้นได้เพราะพวก "อาจารย์เจ๊กพยายามจะสอนลัทธิอั้งยี่บิกตะกูด" กับ พวก "พ่อนักสู้รุ่นใหม่ ๆ" หักเป็นนักการเมืองเจ้าสำนักสำนวน" (กรมพระนราธิปประพันธุพงศ์ 2514 : 43) ซึ่งสอดคล้องเป็นแนวคิดเดียวกันกับที่รัฐบาลได้พิจารณาหาหนทางป้องกันการเคลื่อนไหวแนวคิดสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ (ดู สุวดี เจริญพงศ์ 2522 : 313-346)

ในระดับชั้นกลางของสังคมเจ้านาย หม่อมเจ้าอากาศคำเกิง รัชพันธ์ ได้ทรงกล่าวถึง "กบฏบอลเชวิค" ไว้เช่นกัน และน่าจะเป็นหัวข้อหนึ่งซึ่งกล่าวกันภายในหมู่เจ้านายโดยทั่วไปด้วย

...ข้าพเจ้าไม่เชื่อในลัทธิบอลเชวิค เพราะเป็นลัทธิที่จะทำลายสุภาพของความเป็นอยู่ โดยไม่มีโครงการอันแน่นอนในเรื่องที่จะแต่งตั้งสภาพใหม่ขึ้น เสียงที่วรััสเซียของบอลเชวิคเดิมนั้นเป็น "สวรรค์ของกรรมกร" นั้นเป็นเสียงโฆษณาหลอกลวงโลก ความจริงกรรมกรรัสเซียเวลานี้ กลับถูกกดขี่ให้ได้รับความเดือดร้อนยิ่งกว่าสมัยที่แลวมา... (ม.จ. อากาศคำเกิง รัชพันธ์ 2526 : 132)

ความรู้ความเข้าใจข้างต้นเป็นส่วนสำคัญประกอบความรู้ลึกซึ้งที่ก่อกำเนิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง ในหมู่เจ้านายผู้หนึ่งได้รับการบอกเล่าอยู่ว่า "เจ้านายท้องป้องกันการปฏิวัติ (revolution) ก่อนที่จะสายเกินไป จะมีการต่อสู้กันตามถนน... ถูกยึดทรัพย์... และพวกก้อจลาจลจะยึดเอาไปทั้งหมดรวมทั้งจะฆ่าเจ้านายด้วย"

(Prince Rudivoravan 1958 : 196; Batson 1984 : 172) "ความกลัว"

ที่มีอยู่จริงก่อนปี พ.ศ. 2475 มีผลกระทบต่อการจิตใจในหมู่เจ้านายนับตั้งแต่ระดับล่างไปจนถึงระดับเบื้องบน พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ทรงมีพระบันทึกเรื่องการสทรณและการช่วยเหลือว่า เหตุผลสำคัญข้อหนึ่งซึ่งไม่อาจขยายการสทรณในช่วง พ.ศ. 2473 และ 2474 ได้ก็เพราะอาจเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดจลาจลในชนบท เหมือนคั้งที่เกิดขึ้นในประเทศพม่าและในประเทศอินเดีย (หจช., ร.7 พ.13/3 "สำเนาการประชุมอภิรัฐมนตรี ครั้งที่ 7/2474" 21 พฤษภาคม 2474) ชาวเล่าลือเรื่องการลอบประทุษร้ายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระบรมราชวงศ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคราวงานฉลองพระนครครบรอบ 150 ปี

(พจน., ร.7 บ.3.1/20 "กรมหมื่นเทววงศ์วโรปathy เรียบราชเลขาธิการ" 30 มีนาคม 2474) ก็คงจะเกิดจากความตระหนกอย่างมากในความเป็นไปได้ที่จะเกิดการร้ายโดยพวกนิยมความรุนแรง

ความหวังและความกลัวซึ่งมีอยู่คู่กันคงกล่าวข้างต้นเป็นไปอย่างมีเหตุผล ไม่ใช่คิดขึ้นเอง เพราะมีคำรายงานจากระหวางการต่างประเทศอยู่เสมอถึงข่าวที่ข่าวร้ายในเรื่องการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ยกตัวอย่างเช่น ข่าวร้ายในปี พ.ศ. 2474 มีอย่างน้อยสองกรณีคือ ข่าวพระจักรพรรดิญี่ปุ่นถูกวางด้วยลูกระเบิดในเดือนมกราคม พ.ศ. 2474 และ ความวุ่นวายในประเทศสเปนในต้นปี พ.ศ. 2474 จนต้องมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเป็นรัฐบาล เป็นต้น ข่าวดังกล่าวนี้ น่าจะมีผลกระทบทางจิตใจต่อเจ้านายโดยส่วนรวมมากกว่าข้าราชการ พ่อค้า หรือชาวนา เพราะเป็นเรื่อง "ใกล้ตัว" เจ้านายมากกว่า เจ้านายโดยส่วนรวมดูเหมือนว่าจะยึดหลักสามัคคีกัน (มากกว่าหลังปี พ.ศ. 2475 ดังจะกล่าวข้างหน้า) เพื่อระคับระคองความมุ่งหวังและซัดความหวาดกลัว ไม่มีการรวมกลุ่มของเจ้านายทั้งชั้นผู้ใหญ่และชั้นกลาง เป็นพลังคัดค้านอำนาจอันสมบูรณ์ของพระมหากษัตริย์ หรือชี้แนะแนวทางการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองใด ๆ ก่อนปี พ.ศ. 2475

2.5 ชีวิตของเจ้านายในระบบใหม่ (พ.ศ. 2475-2480)

การยึดอำนาจเปลี่ยนระบอบการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ได้กระทำอย่างรวดเร็ว ในตอนต้นรายชื่อของคณะผู้ก่อการคดียังไม่เป็นที่รู้จักกันนัก นักการทูตชาวตะวันตกได้สันนิษฐานไว้ว่าน่าจะมีเจ้านายอย่างน้อยหนึ่งในสามพระองค์ได้แก่ พระองค์เจ้าวรเดช หม่อมเจ้าสิทธิพร หรือ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร ซึ่งเคยมีความขัดแย้งกับการบริหารราชการในระบบเก่าเข้ามาเกี่ยวข้องกับกบฏยึดอำนาจอยู่ด้วย (Batson 1984 : 240) ทั้งสามพระองค์คงกล่าวพระนามข้างต้นเป็นเจ้านายผู้มีชื่อเสียงและมีความสามารถเฉพาะพระองค์อย่างโดดเด่น แต่ก็มีปัญหา "ส่วนพระองค์" กับเจ้านายอื่น ๆ อยู่มาก ในกรณีของพระองค์เจ้าวรเดช อดีตเสนาบดีกระทรวงกลาโหมมีข้อขัดแย้งอย่างรุนแรงกับกระทรวงการคลังเรื่องการตัดทอนงบประมาณทหาร ในที่สุดพระองค์

ทรงลาออกจากตำแหน่งด้วยพระองค์เอง หม่อมเจ้าสิทธิพร ทรงมีความสนพระทัยในการเกษตรกรรมแผนใหม่อย่างจริงจัง และได้เคยมีพระบันทึกเสนอให้กรรมการองคมนตรีสภาไม้อ่านจากมากกว่าเท่าที่ได้คิดกันไว้ อย่างเช่นมีสิทธิเข้าชื่อเรียกการประชุมได้ เป็นต้น ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นด้วย แต่เจ้านายและข้าราชการอื่น ๆ ได้คัดค้าน (ดู หจช., ร.7 รล.6/4 "การประชุมกรรมการองคมนตรี" 20 มิถุนายน 2470) ส่วนหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร ทรงเคยดำรงตำแหน่งอัครราชทูต ณ กรุงลอนดอน และได้ทรงลาออกจากราชการในกระทรวงการต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม ข้อสันนิษฐานข้างต้นมีความผิดพลาดเพราะการยึดอำนาจ วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ทั้งสามพระองค์ไม่ได้ทรงเกี่ยวข้องสัมพันธ์เลย แต่จะมีความสัมพันธ์ในภายหลังด้วยกรณีต่าง ๆ กัน *

การยึดอำนาจที่มุ่งประสงค์เปลี่ยนแปลงระเบียบการปกครองมีผลกระทบโดยตรงต่อพระราชอำนาจของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว อำนาจสูงสุดของประเทศอยู่ที่สภาผู้แทนราษฎร คณะรัฐบาล ศาล รวมทั้งองค์พระมหากษัตริย์ด้วย (ดูบทที่ 8 และ 9) เงินปีที่พระคลังข้างที่พลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ลดลงจากร้อยละ 5.42 ของงบประมาณรายจ่ายประจำปี พ.ศ. 2475 เป็นร้อยละ 4.56, 3.63, 1.52, .94 และ .91 ของงบประมาณรายจ่ายประจำปี พ.ศ. 2476 ถึง พ.ศ. 2480 ตามลำดับ (ชวลิต วายุภักดิ์, ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์, บรรณาธิการ 2527 : 610-611) ซึ่งย่อมมีผลกระทบต่อเจ้านายโดยส่วนรวมเป็นอย่างมากด้วย สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอมาตย์เจ้า (พระยศในขณะนั้น) ได้ทรงปรารภไว้เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2475 ว่า

...ฉันได้ถูกลดเงินปีเงินเดือนถึงบาทละสี่สิ่ง เต็มที่เศรษฐกิจตกต่ำ ก็มาคิดตุ๋นรายจ่ายกับหญิงแหว่ หมายถึงหม่อมเจ้าหญิงนราวดี เทวกุล-บุญอาจ ในบ้านที่โซ้อยู่หาไรก็ไม่สำเร็จตั้งเดือนกว่า นังคิดอยู่ทุกวันจะไหพอกับรายไคแล้วในงวดหนึ่งฉันต้องเติมเงินอีก 10,000 บาท... (ท่านหญิงแก้ว 2526 : พระราชหัตถ์เลขาสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอมาตย์เจ้า ถึง หม่อมเจ้าหญิงอัปภัศรา เทวกุล" 7 สิงหาคม 2475)

เจ้านายชั้นผู้ใหญ่ถูกจับกุมคุมขัง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรง-
ราชานุภาพ ทรงอธิบายแก่พระโอรส (พระหัตถ์เลขาถึงหม่อมเจ้าอาชาวศิษ ศึกษ
10 กรกฎาคม 2475) ว่า "การที่เขาเอาพ่อไปคุมไว้ด้วยกันกับสมเด็จพระนริศ
นั้น พ่อเข้าใจว่าไม่ได้เป็นเพราะเขาเกลียดชังหรือเขาประสงค์จะทำร้าย เขาเอา
ไปคุ้มเห็นว่าเป็นคนสำคัญของบ้านเมือง จะเอาไปไว้เป็นประกันให้ปลอดภัยเขาเอง"
เจ้านายชั้นผู้ใหญ่องค์สำคัญคือ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสา-
มาตุจฉาเจ้า ทรงสะท้อนพระทัยมากถึงความในพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ถึง
หม่อมเจ้าหญิงอัปภิสรา เทวกุล (ท่านหญิงแก้ว 2526 : พระราชหัตถ์เลขา วันที่ 7
สิงหาคม 2475) เจ้านายชั้นผู้ใหญ่อื่น ๆ ก็น่าจะมีความรู้สึกสะท้อนพระทัยเช่นกัน
สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงยกวางบางขุนพรหม ซึ่งเป็นทรัพย์สิน-
สมบัติส่วนพระองค์ให้กับรัฐบาล เหตุผลสำคัญก็เพื่อแสดงให้เห็นว่าเจ้านายได้ทำ
ประโยชน์ให้กับแผ่นดินตลอดมาและตลอดไป ทรงกล่าวว่า "ฉันยินยอมให้เป็น
ชาติพลี... หากว่าจะยังถูกขึ้นชื่อว่าเป็นผู้เอาเปรียบชาติและประชาชนไซ้ ก็เป็น
อันสุดบุญญาของฉันทที่จะทำให้เห็นใจได้" (ทจข., สร.0201.8/3 "พระหัตถ์เลขา
สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ถึง พระยามโนปกรณนิติธาดา" 4
กรกฎาคม 2475)

เจ้านายชั้นสูงซึ่งทรงดำรงตำแหน่งอภิรัฐมนตรี เสนาบดี และผู้บังคับบัญชา
ในกองทัพ ต้องเป็นอันพ้นจากตำแหน่ง และมาอยู่ในสภาพเป็น "กรรมกรโรงงาน"
(กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร 2517 : 111) เจ้านายองค์สำคัญและเป็นที่น่า
เกรงกลัวเพราะมี "อำนาจมามี" มากต้องเสด็จไปประทับที่ต่างประเทศอย่างเช่น
สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกต
ว่าเจ้านายระดับล่างซึ่งเป็นข้าราชการอยู่ในกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ยังคงปฏิบัติ
หน้าที่ราชการได้ตามปกติ อย่างเช่น หม่อมเจ้าวิวัฒนไชย ไชยันต์ หม่อมเจ้า
สกลวรรณากร วรวรณ หม่อมเจ้ารัชฎาภิเษก โสณกุล เป็นต้น

ในปี พ.ศ. (2475) การเปลี่ยนระบอบการปกครองได้สร้างความหวัง
ใหม่ ๆ ให้กับเจ้านายบางพระองค์เช่นกัน เป็นความหวังที่จะได้เข้ามามีส่วนร่วม
ทางการเมืองในระบอบใหม่ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ซึ่งทรงดำรงตำแหน่ง

ผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐม ได้จัดประชุมข้าราชการช่วยเหลือคณะราษฎรตั้งแต่วันแรก
 ของการยึดอำนาจ (สำนักพระราชวัง 2489 : 13) หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร
 วรรณ ไคทรงแสดงความเห็นสนับสนุนระบอบใหม่ในหนังสือพิมพ์ ประชาชาติ
 (พ.ศ. 2475-2486) และ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ทรงมีพระหัตถ์เลขาถึงพระยา
 มโนปกรณ์นิติธาดาแสดงพระองค์ว่าจะช่วยรัฐบาลใหม่ (หจช., สร.0201.8/24
 "ร่างจดหมายพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ทูลพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์" 5 พฤศจิกายน
 2475) เป็นต้น ได้มีการถกเถียงภายในคณะรัฐบาลและชนชั้นนำของระบอบใหม่
 ในท้ายที่สุดตกลงให้ "หม่อมเจ้าอยู่เหนือการเมือง" ด้วยเหตุผลที่เป็นความเห็นพ้อง
 กันระหว่างรัฐบาลกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระองค์เจ้าวรรณ-
 ไทยากร 2488 : 44-45) เจ้านายตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปไม่มีสิทธิสมัครรับ
 เลือกตั้งและดำรงตำแหน่งการเมือง แต่อาจทำหน้าที่ที่ห้ามว่ารุงประเทศชาติได้ด้วย
 ดำรงตำแหน่งข้าราชการประจำ และตำแหน่งอื่นที่เกี่ยวข้องเป็นพิเศษ ความ
 ตกลงข้อนี้หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร ทรงอธิบายว่ารัฐบาลยึดถือความสะอาดทาง
 การปกครองเป็นหลัก และพระองค์ไม่ทรงเห็นด้วยเพราะไม่มีความยุติธรรมต่อ
 เจ้านายโดยรวม ดูเหมือนว่าผู้นำคณะราษฎรเองมีความประสงค์ต้องการระบบ
 การเมืองที่มีเสถียรภาพ การให้สิทธิแก่เจ้านายอาจมีผลให้ "คณะโรยัลลิสต์" มี
 สิทธิอำนาจมากในทางการเมืองได้ (หจช., สบ.3.8/28 "ข้อความเกี่ยวกับพ
 รัฐธรรมนูญ" 2 พฤศจิกายน 2475)

เหตุการณ์ในกลางและปลายปี พ.ศ. 2475 เมื่อมีข่าวว่ารัฐบาลจำต้อง
 เตรียมโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ "ความกลัว" ภายในหมู่เจ้านายซึ่งมีมาก่อน
 พ.ศ. 2475 เกี่ยวกับเรื่องการยึดทรัพย์โคทวิขึ้น ไม่มีหลักฐานบ่งบอกแน่ชัดว่า
 เจ้านายได้กระทำอะไรบ้าง ได้มีการตั้งกระทู้ถามในสภาผู้แทนราษฎรในปี พ.ศ.
 2476 เรื่องเงินตราถูกโอนย้ายไปต่างประเทศว่าเกี่ยวพันกับความตื่นกลัวการ
 เปลี่ยนแปลงหรือไม่ (สำนักงานโฆษณาการ, รวบรวม 2477 : กระที่ 8)
 ตามหน้าหนังสือพิมพ์อย่างเช่น ไทยใหม่ (9 กันยายน 2475) กล่าวว่า "หากรัฐบาล
 ช่มเหงศาสนาและพระมหากษัตริย์แล้ว ราษฎรจะทนไม่ได้ บ้านเมืองจะเกิดความไม่
 สงบขึ้น" และ ไทยใหม่ (10 กันยายน 2475) ลงบทความเรื่อง "คอมมิวนิสต์กับ

- ศาสนา" กล่าวประนามหลักการของคอมมิวนิสต์ว่าเป็น "ลัทธิอันชั่วร้ายกาฬโลก"
กรุงเทพฯ ศัฟท์ (7 ตุลาคม 2475) มีบทความ "ตอบจดหมายคอมมิวนิสต์" อธิบาย
 ความน่ากลัวของคอมมิวนิสต์ เป็นต้น ความรู้สึกนึกคิดดังกล่าวไม่ได้จำกัดตัวอยู่
 เฉพาะในหมู่เจ้านาย หากเป็นความรู้สึกร่วมของผู้คนกลุ่มหนึ่งในเขตเมืองหลวง คุณ
 เหมือนว่าจะคล้ายกับที่คนในเขตเมืองหลวงเผ่าคองปฏิบัติเลียนแบบชีวิตเจ้านาย
 อย่างเช่นการเล่นรถยนต์ การเล่นกล้องถ่ายรูป ฯลฯ ซึ่งมักจะเริ่มขึ้นตามวังต่าง ๆ
 ก่อนหน้านั้น

ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 บรรยากาสทางการเมือง ในขณะเกิด
 "กบฏวรวรเดช" และหลังจากนั้นมีผลกระทบต่อเจ้านายโดยส่วนรวม เหตุเพราะมี
 เจ้านายเข้าร่วมกับคณะกู้บ้านเมืองด้วย ผู้นำคือ พระองค์เจ้าวรวรเดช อดีตเสนาบดี
 กระทรวงกลาโหมในระบอบเก่า (คู่อุปถัมภ์ที่ 9) เจ้านายหลายพระองค์ถูก
จับกุมคุมขัง และในระหว่างเหตุการณ์สู้รบ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ได้ทรงเสด็จประพาสสงขลาโดยทันทีทันใดเพื่อหลีกเลี่ยงการจับกุมพระองค์เป็นประกัน
 หลังเหตุการณ์นี้ เจ้านายเป็นจำนวนมากต้องเสด็จลี้ภัยไปต่างประเทศ อย่างเช่น
 หม่อมเจ้าวิบูลย์สวัสดิวงศ์ ราชเลขาธิการในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ก็ได้เสด็จประพาสป็นัง
 เป็นเวลานานหลังเหตุการณ์เดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 นี้ เจ้านายผู้หวังตามวัง
 ต่าง ๆ ที่พอมิตรพริ้งจะเดินทางไปต่างประเทศ และบ้างจะไปอยู่ต่างจังหวัด
 (เจ้าจอม หม่อมราชวงศ์สตีล ในรัชกาลที่ 5 2526 : 15)

ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายกับชนชั้นนำในระบอบใหม่ เป็นที่เห็นได้ชัด
 ว่าเจ้านายส่วนใหญ่ไม่ชอบศัวมุคคัลในคณะรัฐบาล อาจจะมีอยู่กั้น้อยคนที่คิดจะ
 เปลี่ยนระบอบการปกครองกลับไปเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ("จดหมาย
 ราชเลขาธิการในพระองค์ ถึง พระยาพลพลพยุหเสนา" วันที่ 6 พฤศจิกายน
 2476 อ้างถึงใน เขียมจันทร์ อ่ำแหว 2521 : 82-83) อย่างไรก็ตาม ก็มี
 เจ้านายหลายพระองค์อย่างเช่น หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ และ
 พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา เป็นต้น ทรงช่วยกิจการบริหารแผ่นดินในระบอบใหม่
 หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) ผู้นำคนหนึ่งของคณะราษฎร ได้กล่าวถึง

เจ้านายส่วนนี้ไว้ว่า "ภายในหลังเก่าแห่งสยาม เคยมีบุคคลส่วนหนึ่งที่ก้าวหน้ากว่า
 ผู้ที่เกาะแน่นอยู่ในความคิดเก่า..." (ปริทัศน์ พนมยงค์ 2514 : 226) การทำงาน
 ของเจ้านายส่วนนี้ในทางหนึ่งสร้างความพอใจให้กับผู้นำในคณะราษฎร แต่ก็ต้อง
 ประสบกับแรงบีบคั้นจากภายในหมู่เจ้านายด้วยกันอยู่มาก ตัวอย่างเช่น คณะผู้
 สำเร็จราชการแทนพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ตั้งแต่ปี
 พ.ศ. 2478 เป็นต้นมานั้น ประธานคณะผู้สำเร็จราชการพระองค์แรกคือ พระเจ้า-
 วรวงศ์เธอ กรมหมื่นอนุวัตน์จาตุรนต์ เมื่อเสด็จในพระราชพิธีต่าง ๆ มักไม่ได้รับ
 การเคารพจากเจ้านายบางพระองค์ (หจข., สร.0201.8/77 "หนังสือ ร.ท.ท.
 เนื่อง อาชุนทร รายงานรองผู้บัญชาการสันติบาล" 29 มกราคม 2478) ในเดือน
 สิงหาคม พ.ศ. 2478 กรมหมื่นอนุวัตน์จาตุรนต์ทรงปลงพระชนม์พระองค์เองด้วย
 เหตุผลหลายประการ ประการแรกมีพระโรคเรื้อรัง ประการต่อมาทางตำรวจ
 สันติบาลสอบคนพบว่า "พระองค์ประสบกับเหตุลำบากพระทัยในการปฏิบัติกิจการงาน
 ในฐานที่ทรงเป็นผู้จัดการพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ของพระปกเกล้าฯ" (หจข.,
 สร.0201.8/16 "บันทึกรายงานการไต่สวนของกรมตำรวจกรณี กรมหมื่นอนุวัตน์
 สิ้นพระชนม์" 19 สิงหาคม 2478) ความขัดแย้งภายในหมู่เจ้านายหลังปี พ.ศ.
 2475 จึงมีมิติเพิ่มขึ้นว่าเพราะบางพระองค์เขาไปช่วยเหลือคณะราษฎร อดีตนายทหาร-
 เรือชั้นผู้ใหญ่ในระบอบเก่า และต่อมาได้เป็นอัครราชทูตสยาม ประจำกรุงปารีส ได้
 แสดงความเห็นจนว่า "ทำไมเจ้านายจึงได้อิฉฉาตนเองมาก? ที่จริงเวลานี้ควร
 สม่ักรสมานกัน..." (หจข., กค.55/461 "จดหมายส่วนตัวพระยาราชวังสัน
 ทูล หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร" 31 ตุลาคม 2477) ดูเหมือนว่าต้องรอเวลาให้
 ผ่านมาอีกนับสิบปีข้อขัดแย้งต่าง ๆ จึงได้จางไป

ฐานะเกียรติยศของเจ้านายแต่เดิมได้ลดทอนลงไปเป็นอันมาก เจ้านาย
 บางพระองค์ซึ่งยังคงใช้ชีวิตปกติในประเทศเดินทางไปไหนด้วยความยากลำบาก
 (กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร 2517 : 114-117) การพระราชพิธีใหญ่โตแบบ
 พระราชมณเฑียรลดทอนลงเพราะแผนนโยบายกระแสชาตินิยมมุ่งเชิดชูพิธีแบบพุทธ
 หน่วยงานระดับกระทรวงวังลดทอนลงเหลือเพียงระดับกรม เช่น สำนักพระราชวัง
 กระนั้นก็ตามมีหน่วยงานการพระราชพิธีบ้างอย่างสงวนไว้ อย่างเช่น กรมโขน

ชาวประโคม และภูษามาลา เป็นต้น ด้วยความเห็นซึ่งพอจะมีพลังอยู่บ้างของคณะ
ผู้สำเร็จราชการ (ทจช., ศช.0701.1/10 "บันทึกความเห็นคณะผู้สำเร็จราชการ
แทนพระองค์เกี่ยวกับรายงานคณะกรรมการปรับปรุงกระทรวงวัง" 10 มิถุนายน
2478)

อาจกล่าวสรุปได้ว่า เจ้านาย เป็นกลุ่มสังคมที่สำคัญกลุ่มหนึ่ง กล่าวคือ
ภายในระบอบเก่าเจ้านายเป็นศูนย์กลางของสมาคมชั้นสูง เป็นตัวอย่างของชีวิต
"ผู้ดี" ในเขตเมืองหลวง เจ้านายอยู่ในกรอบจารีตประเพณีที่ยึดถือองค์พระมหา-
กษัตริย์เป็นศูนย์กลาง ฐานะทางสังคมที่ผูกพันอย่างแนบแน่นกับหลักการยึดถือชาติวุฒิ
เป็นใหญ่ รายได้ทางเศรษฐกิจ และอำนาจทางการเมือง ทั้งสามประการได้รับการ
พระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การแบ่งเป็นสายชั้นผู้ใหญ่ ผู้น้อยใน
หมู่เจ้านายเป็นข้อเท็จจริงที่เห็นได้ชัดก่อนปี พ.ศ. 2475 ความมั่งคั่งจะไม่กระจาย
เท่าเทียมกันนัก มีผลให้เจ้านายชั้นกลางและล่างบางพระองค์ อยู่ในฐานะเป็น "เจ้า
ไม่มีศาล" ฐานะทางเศรษฐกิจยากจนกว่ากลุ่ม "ผู้ดีใหม่" ซึ่งเกิดขึ้นและขยายตัวอยู่
ในขณะนั้น เจ้านายส่วนใหญ่เป็นผู้มีความรู้ความสามารถและได้ทำ "หน้าที่" อยู่ใน
กรอบจารีตประเพณี อย่างมีความหวังและความกลัวไปพร้อม ๆ กัน ทั้งนี้มีโชคชะตา
อยู่ที่พระบรมราชวินิจฉัยของพระประมุขของราชวงศ์และการถวายคำปรึกษาของ
เจ้านายชั้นผู้ใหญ่กับเสนาบดี การยึดอำนาจเปลี่ยนระบอบการปกครองปี พ.ศ. 2475
ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเจ้านายไปเป็นอย่างมาก เพราะมีรัฐธรรมนูญอยู่เหนือพระราช-
อำนาจของพระมหากษัตริย์ ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจถูกลดทอนลง ฐานะทางสังคมได้
ได้รับความกระทบกระเทือนจากอารมณ์ความรู้สึกของผู้คน เจ้านายโดยส่วนใหญ่ไม่ชอบ
คณะบุคคลในรัฐบาล แต่ก็มิบางพระองค์แยกมาช่วยกิจการแผ่นดินในระบอบใหม่ (จุด
ศูนย์กลางที่มุ่งประคับประคองคือสถาบันพระมหากษัตริย์ ในขณะที่เจ้านายโดยรวม
มีความขัดแย้งกัน และสิ่งสำคัญที่อยากจะแก้ไขคือแนวโน้มจำนวนของเจ้านายที่ลดลง
เรื่อย ๆ ตลอดจนชีวิตแห่งความมั่งคั่งสมบูรณ์สุขดังเช่นในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น
หลงเหลือแต่ในคำบอกเล่า การมีงานที่สมัยก่อนคนจะต้องเข้ามาดูในวัง (หม่อมศรี-
พรหมฯ กฤดากร 2521 : 34) ได้เปลี่ยนแปลงไปในทางตรงกันข้ามถูกแทนที่โดย
กิจกรรมนอกวังของคนชั้นกลาง